

Barn og unges aktørskap i en risikopreget verden

En analyse av Teresa Grøtans *Før øya synker* (2018) og Ole Mathismoen og Jenny Jordahls *Hva er greia med klima?* (2019)

Ingvild Haugen Swane



NOR4395 – Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, litteraturvitenskap
Nordisk litteratur
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2022

Barn og unges aktørskap i en risikopreget verden

En analyse av Teresa Grøtans *Før øya synker* (2018) og Ole Mathismoen og Jenny Jordahls *Hva er greia med klima?* (2019)

Ingvild Haugen Swane

© Ingvild Swane

2022

Barn og unges aktørskap i en risikopreget verden – En analyse av Teresa Grøtans *Før øya synker* (2018) og Ole Mathismoen og Jenny Jordahls *Hva er greia med klima?* (2019)

Ingvild Swane

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Grafisk senter, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I denne oppgaven analyseres i hovedsak to sakprosabøker for barn og unge som tar for seg klimatematikk: *Før øya synker* (2018) av Teresa Grøtan og *Hva er greia med klima?* (2019) av Ole Mathismoen og Jenny Jordahl. Bøkene er en del av FNs bærekraftsbibliotek, som er et sett med leselister og aktiviteter tilknyttet hvert av FNs bærekraftsmål. De nevnte bøkene står på leselista for bærekraftsmål 13: «Alle land må jobbe sammen for å stoppe klimaendringer». Oppgaven kommer også inn på en diskusjon om de andre sakprosabøkene på leselista.

Med utgangspunkt i Ulrich Becks teori om risikosamfunnet undersøker oppgaven hvordan bøkene fremstiller risikoscenarioer og barn og unges rolle i disse. Videre diskuteres konsekvensene fremstillingene kan ha for barn og unges aktørskap. Oppgaven utfordrer en vanlig antagelse om at barnelitteraturen og barnelitteraturforskningen må ha et økosentrisk fokus for å ha positive, økologiske effekter. Analysen er basert på et teoretisk rammeverk som setter menneskets, mer spesifikt barnets, perspektiver i sentrum. Risikoteori blir anvendt for å få innsikt i bøkernes forståelse av veien videre til et bærekraftig samfunn, og barn og unges muligheter til å påvirke denne veien. Videre anvendes barnelitteraturteori for å undersøke maktdynamikken mellom voksne og barn i bøkene, og om barn blir oppfordret til å utfordre de ikke-bærekraftige systemene som i stor grad er skapt av de eldre generasjonene. Oppgaven tar sikte på å bidra i en diskusjon om hva slags aktørskap det er rom for, og kan være rom for, i klimalitteraturen for barn.

Analysen viser at bøkene oppmuntrer til barn og unges aktørskap på mange måter, men også at bøkene har noen begrensninger. Bøkene forstår barn og unge som aktive og engasjerte, og som noen som har mulighet til å påvirke klimasaken. De viser *at* det er nyttig å handle, men viser i noe mindre grad *hvordan* unge kan påvirke. Bøkernes visualisering av risiko gjør det mulig å se at våre handlinger har reelle utfall, men tydelige distinksjoner mellom ønskede og uønskede fremtider kan gjøre det vanskelig å se hvordan man bør håndtere scenarioer som ikke passer verken med et apokalyptisk eller et harmonisk verdensbilde. Bøkene forholder seg i liten grad til interne uenigheter blant alle dem som vil handle positivt for miljøet. Bøkene ruster ikke leserne til å ta stilling til politiske uenigheter, eller til dilemmaer knyttet til for eksempel teknologiutvikling. Ved å være seg bøkernes begrensninger bevisst, kan man kanskje bidra til bedre diskusjoner om bøkene i relasjon til FNs bærekraftsmål.

Forord

Det er så mye rart, fint og grusomt som skjer der ute i verden. I en tid som på mange måter har vært kaotisk for verdenssamfunnet, er jeg takknemlig for at jeg har kunnet bruke semesteret på å fordype meg i et tema som jeg selv har valgt, og som jeg er genuint interessert i.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Sissel Furuseth. Takk for dine grundige tilbakemeldinger, nyttige perspektiver, og for at du alltid har tatt deg god tid til veiledningene.

Takk til venner, medstudenter og familie, for at dere har lyttet til bekymringene mine, og for at dere har hatt troen på meg.

Takk til Ragna, Oda og Camilla for gjennomlesning av oppgaven.

Sist, og viktigst: takk til min samboer Erlend. Takk for at du alltid har lyttet og kommet med innspill. Takk for at du er interessert i det jeg driver med, og takk for at du alltid er der for meg. Din støtte har vært uvurderlig.

Innhold

Sammendrag	V
Forord	VII
1. Innledning.....	1
1.1: Utvalg av bøker: Sakprosa i bærekraftsbiblioteket	2
1.2: Forskningens forhold til bærekraftskonteksten	4
1.3: Tidligere forskning på mitt analysemateriale	6
1.4: Disposisjon for oppgaven	9
2. Teoretiske og metodiske innfallsvinkler	10
2.1: NatCul-matrisen	10
2.2: Risikoteori	12
2.3: Barnelitteraturteori om barnets makt.....	13
2.4: Metode.....	15
3. Bøkernes overordnede risikoforståelse.....	17
4. Teknologiens rolle, og veien videre til et bærekraftig samfunn.....	21
4.1: Produksjon av risiko	21
4.2: Reduksjon av risiko gjennom teknologi	22
4.3: Konsekvenser for aktørskap	27
4.4: En alternativ fremstilling av veien videre	28
5. Barnas rolle i risikosamfunnet.....	31
5.1: Maktdynamikken mellom ung og voksen i <i>Før øya synker</i>	31
5.2: Klimahandling i <i>Hva er greia med klima?</i>	36
5.3: Barn som politiske aktører.....	39
5.4: Konsekvenser for aktørskap	42
6. Antroposentrisme som positiv kraft?	43
7. Avslutning	47
7.1: Muligheter og begrensninger for barn og unges aktørskap	47
7.2: Andre tolkninger og åpne spørsmål.....	49
Litteratur.....	51

1. Innledning

Dagens barn og unge vokser opp med stor usikkerhet rundt fremtiden på grunn av klimaendringer. Et samfunn preget av moderne former for usikkerhet, skapt av vitenskapelige og samfunnsmessige forandringer, betegner sosiologen Ulrich Beck som et risikosamfunn. Barn og unge vil oppleve langt verre konsekvenser av klimaendringer enn foreldregenerasjonen, og må derfor forholde seg til risiko på en helt annen skala enn de voksne har gjort. Mange skolestreikere, med Greta Thunberg i spissen, har rettet sitt sinne mot voksne som ikke tar ansvar for at unge skal kunne ha en trygg fremtid. Den berømte talen Thunberg holdt på klimatoppmøtet i 2019, illustrerer poenget: «I shouldn't be up here. I should be back in school on the other side of the ocean. Yet, you all come to us young people for hope. How dare you!» (Fridays for Future, 2020, 0:14).

Aktørskap handler om kompetanse og evne til å handle selvstendig, og jeg mener barn og unges aktørskap i klimasammenheng fortjener mer oppmerksomhet. Voksne har i utgangspunktet mer formell makt enn unge til å redusere risikoen assosiert med klimaendringer. Voksne har også formidlingsmakt og mulighet til å forme barns oppfatninger av klimaendringer og dermed hvordan de skal forholde seg til dem. Dette gjør det særlig interessant å utforske barns aktørskap slik det kommer til uttrykk i klimalitteraturen for barn, og det kommer denne oppgaven til å gjøre. Mer spesifikt skal jeg analysere sakprosbøkene *Før øya synker. En klimadokumentar* (2018) av Teresa Grøtan og *Hva er greia med klima?* (2019) av Ole Mathismoen og Jenny Jordahl, som begge går omfattende til verks med å forklare årsaker til, virkninger av, og løsninger på klimaendringene. Begge bøkene er en del av Bærekraftsbiblioteket, som er et sett med leselister og aktiviteter tilknyttet hvert av FNs bærekraftsmål, og som er ment å gi barn forståelse av «verdens felles arbeidsplan» (De forente nasjoner [FN], u.å.a).

Følgende problemformuleringer er utgangspunkt for oppgaven: *Hvordan fremstiller bøkene risikoscenarioer og barn og unges rolle i risikoscenarioene? Hvilke konsekvenser kan fremstillingene ha for barn og unges aktørskap?* Et annet sentralt mål med oppgaven er å drøfte i hvilken grad en menneskesentrert miljøetikk kan bidra med nyttige perspektiver i klimasaken.

Nina Goga, som er professor i litteratur ved Høgskolen på Vestlandet, skriver så sent som i 2019 at «Til tross for priser og originalitet, har det barnelitterære forskningsfeltet i liten grad gitt plass til nærmere undersøkelser av sakprosa for barn og unge og til å utvikle analyseverktøy å møte den med» (Goga, 2019, s. 2). Sakprosa for barn som omhandler

klimatematikk, har i de senere årene fått noe forskningsmessig oppmerksomhet i barnelitteraturforskningen og didaktikkmiljøet. Goga er blant forskerne som har bidratt til denne oppmerksomheten, men der Goga skriver seg inn i en økosentrisk tradisjon, som antar at antroposentrisme er skadelig, vil jeg sette mennesket i sentrum for min analyse. Det gjør jeg ved å kombinere barnelitteraturteori som handler om barnet, med risikoteori som blant annet handler om menneskets oppfattelse av å leve i en verden preget av risiko og usikkerhet. I en tid hvor den oppvoksende generasjonen må forholde seg til stor usikkerhet, kan det gi mening å anvende teori som setter de unge i sentrum i utforskning av klimalitteratur for barn.

Mye av den økosentriske barnelitteraturforskningen har dreid seg om hvordan barn kan utvikle gode holdninger til natur. Gode holdninger til natur kan utvilsomt sees som positivt, men unge som vokser opp i dag, trenger også noe mer. For å illustrere poenget med en metafor: Dersom huset brenner, holder det ikke å lære gode vaner for å forhindre brann i fremtiden, selv om det også trengs. Det som haster mest, er å få verktøy til å slukke brannen.

1.1: Utvalg av bøker: Sakprosa i bærekraftsbiblioteket

I mitt utvalg av bøker har jeg tatt utgangspunkt i Bærekraftsbiblioteket, mer spesifikt i leselista som er knyttet til bærekraftsmål nummer 13: «Alle land må jobbe sammen for å stoppe klimaendringene» (FN, u.å.b). Leselistene er utviklet for bruk i skole, bibliotek og andre organisasjoner som vil arrangere lesesirkler for barn og ungdom i alderen 6–15 år. Sekretariatet ligger hos Norsk Barnebokinstitutt, men prosjektet er et samarbeid mellom en rekke etablerte foreninger i litteraturfeltet: Foreleggerforeningen, Norsk Bibliotekforening, IBBY NORGE, Norsk Forfattersentrum, Norsk Oversetterforening, Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening, Norsk Litteraturfestival, Norske Barne- og Ungdomsbokforfattere, Leser søker bok, Foreningen !les, Bokklubbene, forskningsmiljøet NaChiLitCult ved Høgskulen på Vestlandet, Lillehammer UNESCO litteraturby, FN-sambandet og Norsk barnebokinstitutt (FN, u.å.a). Det er med andre ord et prosjekt som har stor støtte i det norske litteraturmiljøet, og bøkene på lista er anerkjent som god litteratur for å øke forståelsen for bærekraftsmålene. Dette gjør bøkene til et godt utgangspunkt for forskning.

Leselista for mål 13 består av totalt fire sakprosabøker. Av de norske bøkene på leselista har *Hva er greia med klima?* og *Før øya synker* de mest omfattende forklaringene av årsaker, virkninger og løsninger i klimasaken. Det gjør de til egnede studieobjekter for risikofremstillinger. Den norske oversettelsen av den nederlandske boka *Palmer på nordpolen*, skrevet av Marc ter Horst og illustrert av Wendy Panders, er også svært

omfattende. Derfor kommer jeg til å trekke den inn i noen diskusjoner hvor den tilbyr en interessant kontrast til de andre bøkene. Den siste sakprosaboka på lestelista, *Når det regnar i Afrika* (2015) av Erna Osland og Per Ragnar Møkleby, tematiserer klimaendringene først og fremst som et meteorologisk fenomen, og har ellers mindre omfattende forklaringer. Derfor har jeg ikke inkludert den i analyse materialet, men trekker den så vidt inn i diskusjoner om overordnede tendenser i leselista.

Før øya synker: en klimadokumentar av Teresa Grøtan (2018) er, som undertittelen indikerer, en dokumentar. Grøtan¹ har møtt ungdommer på ulike steder i verden, og intervjuet dem om hvordan klimaendringene preger livene deres, og hva ungdommene gjør for å bekjempe dem. Boka inneholder også fotografier fra reisene hennes. Ungdommens fortellinger får mye plass i boka, men det gjør også Grøtans egne refleksjoner, samt voksne klimaeksperters innspill. Et avsluttende budskap i boka er at ungdom har makt og mulighet til å gjøre noe med klimaendringene fordi de har skjønnet noe «Mange av oss voksne dessverre ikke har forstått» (Grøtan, 2018, s. 84).

Hva er greia med klima? (2019) forklarer og diskuterer klimaproblematikk i form av en illustrert tegneserie. Forfatterne Ole Mathismoen og Jenny Jordahl har også fiksjonaliserte versjoner av seg selv i boka. Karakterene Ole og Jenny presenterer seg som henholdsvis klimajournalist og illustratør, slik forfatterne av boka også er. Ole og Jenny reiser rundt i det fiktive fartøyet Naut. I løpet av reisen stiller Ole og Jenny spørsmål til hverandre, og gir hverandre forklaringer på klimaendringer. Reisen gjør at vi får se konsekvensene av klimaendringene i ulike deler av verden: fra verdensrommet, under vann og til og med tilbake i tid. Ifølge baksideteksten forteller boka deg «alt du trenger å vite om klimaendringer».

En oppfordring til voksne som skal holde lesesirkler, er at «Det kan være lurt å la barna selv velge fra listene hvilke bøker de vil lese» (FN, u.å.a). Det er altså ikke tenkt at bøkene må leses i sammenheng. Bøkene er også anbefalt for ulike aldersgrupper (*Før øya synker* 10–15 år, *Hva er greia med klima?* 6–12 år, *Palmer på nordpolen* 8–12 år, og *Når det regnar i Afrika* 6–12 år). Gyldendal på sin side anbefaler *Før øya synker* for ungdom i alderen 12–16 år (Gyldendal, u.å.).

Men hva er sakprosa og hvorfor har jeg valgt å analysere sakprosabøkene på lista? Nina Goga (2019, s. 5) definerer sakprosa for barn som «bøker som formidler kunnskap og ideer om verden på måter som tar høyde for barns kognitive utvikling og deres måter å tilegne seg kunnskap på». Det synes jeg er en fin definisjon fordi den forholder seg til barneleseren,

¹ Jeg refererer ofte til «Grøtan» i analysen, i stedet for fortelleren, nettopp fordi hun skriver fra et eksplisitt personlig ståsted, og inkluderer egne erfaringer og refleksjoner aktivt i teksten.

og kan forklare at bruk av fiksjonelle elementer ikke utelukker bøker som sakprosa. Likevel kan man si at sakprosa har et mer forpliktende forhold til virkeligheten (Tønnesson, 2012, s. 128), og det er i seg selv en god grunn til å studere sakprosabøkene. På grunn av denne forpliktelsen har sakprosabøker i utgangspunktet mye autoritet til å forklare hva klimaproblemene er, hva som har forårsaket dem og hvordan de kan løses. I realiteten er dette en veldig kompleks tematikk, og det finnes mange motstridende interesser i klimasaken. Dermed blir det særlig interessant å studere hvordan sakprosabøkene forholder seg til denne kompleksiteten. Dette er en relevant diskusjon å ta i relasjon til aktørskap fordi man kan argumentere for at innsikt i kompleksitet kan føre til økt aktørskap. Når det er sagt, kan det så klart ikke forventes at en 6-åring kan forstå sakens kompleksitet like godt som en 12-åring eller 16-åring, men når jeg skriver om bøkene, tar jeg utgangspunkt også i hva de eldre barna kan og ikke kan få ut av bøkene.

Litteratur- og utdanningsforsker Anna Karlskov Skyggebjerg (2011, s. 111–112) har også påpekt flere grunner til at det er viktig å forske på fagbøker² skrevet for barn:

For det første ville en større oppmerksomhet omkring emnet kunne give både forskere og formidlere af børnelitteratur flere redskaber til at analysere og vurdere fagbøger for børn. For det andet ville en kritisk beskæftigelse med fagbøger for børn kunne give forfattere og forlag et modspil eller blot en øget bevidshet, så der i sidste instans ville blive produceret flere bøger med både faglige og formidlingsmæssige kvaliteter. For det tredje ville anerkendelse af fagbøger som en del af børnelitteraturen give børnelæsere de samme muligheder for faglig fordybelse og erkendelse som de voksne læsere.

Det er selvsagt store variasjoner i sjanger innenfor sakprosa, og det gjelder også bøkene på denne leselista. Reidun Bjørnstad (2020) har allerede skrevet om effekten av sjanger i *Hva er greia med klima?* og *Før øya synker*. Derfor kommer jeg ikke til å behandle det i særlig grad i denne oppgaven.

1.2: Forskningens forhold til bærekraftskonteksten

Bærekraftsbiblioteket er utviklet for å gi barn innsikt i, og kompetanse om FNs

bærekraftsmål. Bærekraftsmålene er «verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030» (FN, u.å.c). Bærekraft som inngang til å løse disse problemene har imidlertid blitt kritisert.

² Begrepene fagbøker og sakprosa blir ofte brukt om hverandre. Subtile distinksjoner mellom begrepene kan bli diskutert, men i denne oppgaven bruker jeg begrepet sakprosa fordi det blir brukt mer hyppig av bokanmeldere, og fordi forlagene selv omtaler bøkene som sakprosa.

I boka *Bærekraftsdidaktikk* (2019) skriver utdanningsforskerne Ole Andreas Kvamme og Elin Sæther om noen av spenningene som ligger i bærekraftsagendaen. Begrepet «bærekraftig utvikling» har blitt kritisert for sine assosiasjoner med modernitet, økonomisk vekst og nyliberalisme (Kvamme og Sæther, 2019, s. 26). Mange vil hevde at vi ikke kan nå målet om å bekjempe klimaendringer innenfor et nyliberalistisk, vekstbasert system. På grunn av disse spenningene spør Kvamme og Sæther (2019, s. 27) om vi bør se på bærekraftsbegrepet som et som kan fylles med ulikt innhold og forstås på flere måter, og påpeker at vi i senere år har sett eksempler på at utviklingsbegrepet har blitt løsrevet fra økonomisk vekst. FNs eget naturpanel har advart om konsekvensene av en evig økonomisk vekst og uttrykt behov for en ny modell for bærekraftig økonomi og finans (Olerud og Halleraker, 2021). Med andre ord er det mulig å jobbe med bærekraftsmålene og samtidig tenke kritisk rundt dem. Hvis barn og unge får verktøy til å ta stilling til spenningene, kan det øke deres aktørskap. Derfor kommer jeg i analysen til å diskutere om litteraturen på leselista forholder seg til disse spenningene.

Bærekraftsinngangen har blitt kritisert for å ha et antroposentrisk utgangspunkt fordi målene er basert på menneskelige interesser og behov (Gjesdal, 2021, s. 42). Filosofen Arne Næss (2005) er blant dem som har reist en slik kritikk. Næss har grunnlagt dypøkologien, en miljøfilosofi som motsetter seg en dualistisk tankegang som separerer mennesket fra naturen og gir mennesket herredømme over den. Ifølge dypøkologien har alt liv iboende verdi, og ikke-menneskelige livsformer har verdi uavhengig av deres eventuelle nytteverdi for mennesker (Næss, 1990, s. 29). Dette er idéer som har fått fotfeste i det som kan kalles en økosentrisk økokritikk, som blant annet Nina Goga står for. Goga har skrevet at barnelitteratur «i liten grad kan ha økologiske implikasjoner hvis dens språklige register ikke utfordrer vårt idylliserende, men også menneskeorienterte forhold til naturen» (Goga, 2017, s. 84).

Ifølge professor i nordisk litteratur, Reinhard Hennig (2021, s. 28), står antakelsen om økosentrismens moralske overlegenhet over antroposentrismen sterkt i den økokritiske barnelitteraturforskningen i Norge. I det første kapittelet i Axelsson og Opsets antologi *Fortellinger om bærekraftig utvikling: Perspektiver for norskfaget* taler Hennig for å studere litteratur for bærekraftig utvikling fra flere perspektiver enn det strengt økosentriske: «Siden mennesker er avhengig av naturressurser, av fungerende økosystemer og av andre arter for å kunne oppfylle sine egne grunnleggende behov [...], kan en antroposentrisk miljøetikk gi anledning til en vidtrekkende bevaring av ikke-menneskelig natur» (Hennig, 2021, s. 29). Jeg følger Hennigs oppfordring om å anvende flere perspektiver enn det økosentriske, og

diskuterer effektene et antroposentrisk perspektiv kan ha på klimalitteraturen for barn og unge.

I en verden hvor utryddelse av natur fortsatt skjer i stor skala, er det kanskje nødvendig at mennesket revurderer sitt forhold til miljøet og utvikler bedre verdier knyttet til naturen, og på den måten er Gogas bidrag viktig. Særlig innen klassisk miljøvern, som har som mål at mennesket skal respektere naturen, gir en økosentrisk linse mening. Men bærekraftsmålene er komplekse og fører med seg dilemmaer som vi mennesker må ta stilling til. Det er interessant at den økosentriske økokritikken står så sterkt på barnelitteraturfeltet, samtidig som bærekraftsmålene, som elevene lærer mye om i skolen, er basert på en menneskesentrert miljøetikk. Nettopp derfor mener jeg det er verdt å undersøke eventuelle positive aspekter ved en slik miljøetikk.

1.3: Tidligere forskning på mitt analysemateriale

Før øya synker og *Hva er greia med klima?* har allerede blitt forsket på, så målet mitt er ikke bare å analysere bøkene, men også å finne ut om en annen type økokritikk enn den som råder på barnelitteraturfeltet i dag, kan åpne opp for nye måter å forstå disse bøkene på, og kanskje også andre klimabøker for barn. Derfor vier jeg her en del plass til å diskutere noen antagelser som ligger til grunn for Reidun Bjørnstad og Nina Gogas forskning på klimasakprosaen for barn, og vise hvordan jeg plasserer meg i forhold til disse.

Bjørnstad (2020) har undersøkt fremstillinger av klimaendringer i *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?*. Ved hjelp av multimodal teori har hun gått nøye til verks med å beskrive hvordan bilder, verbaltekster, farger og plasseringer virker sammen for å engasjere leseren. Bjørnstad baserer analysen sin på den økosentriske tradisjonen, og konkluderer med at bøkene beveger seg bort fra det antroposentriske verdensbildet i retning økosentrisme. Hun siterer også Geraldine Massey og Clare Bradford som mener den viktigste oppgaven til litterære miljøtekster for barn er å «socialize young people into becoming the responsible and empathetic adults of tomorrow by positioning readers as eco-citizens, dedicated both to sustainable development in the local sphere and also to global responsibility» (Massey og Bradford, 2011, s. 109). Bjørnstad konkluderer med at bøkene kan gjøre unge til gode økoborgere.

Bjørnstads perspektiver er viktige og nyttige fordi de får frem mange positive måter klimabøkene kan brukes på. Samtidig tror jeg den økosentriske linsen kan lede til et forenklet bilde av bøkens potensial som økolitteratur. Mye av Bjørnstads diskusjon dreier seg om hvordan barn kan utvikle gode holdninger og verdier og dermed bli morgendagens empatiske

voksne. En begrensning med et slikt fokus er at det vektlegger nettopp det som skal skje i fremtiden i en tid hvor det stadig snakkes om at vi må handle *nå*.

Jeg mener det er nødvendig å supplere med en teori som tar inn over seg det akutte aspektet ved klimaproblematikken. Greta Thunberg har i sine taler uttrykt at unge ikke har tid til å vente på at de blir voksne nok til å ta over den politiske makten, men trenger at de voksne tar ansvar nå: «They say, ‘Let children be children’. We agree. Let us be children. Do your part, and not leave the responsibility to us. Then we can go back to being children» (CBC News, 2019, 10:25). Et annet type spørsmål man kan stille i møte med økokritisk barnelitteratur, og som kan gi innsikt om barns aktørskap er: Får barna mulighet til å utfordre den voksne makta? Ved hjelp av barnelitteraturteori er dette et spørsmål jeg kommer til å komme tilbake til i analysen. Dessuten vil risikoteori hjelpe meg til å si noe om hvordan barn blir oppfordret til å håndtere nåtidens overhengende risiko.

Nina Goga har skrevet en artikkel om resepsjonen av Jenny Jordahl og Ole Mathismoen sine til sammen tre tegneseriebøker som tar for seg klima- og miljøspørsmål, inkludert *Hva er greia med klima?* Målet med artikkelen er å undersøke hvordan voksne bokmeldere og formidlere av sakprosa for barn forholder seg til idéen om at barn har rett til å stille spørsmål ved de praksiser og verdier voksne har et betydelig ansvar for (Goga, 2021, s. 2). Goga er interessert i hvorvidt bokmeldingene knyttet til bøkene rommer en forståelse for barn som uavhengige samfunnsaktører, altså hvordan de forholder seg til barns aktørskap. Goga (2021, s. 10) fant at de voksne leserne er «positive til at barn oppfordres til et tydeligere aktørskap, så lenge det gjelder hverdagsnære problemstillinger knyttet til miljø og klima». Videre skriver hun at det i mindre grad gjøres koblinger til voksnes aktørskap, eller hvordan tydeligere aktørskap for barn kan ha konsekvenser også for voksne: «Det er med andre ord liten interesse for å koble bøkene og vurderingen av dem opp mot en kompleks bærekraftsdiskurs» (Goga, 2021, s. 10). Hun stiller spørsmål om bokmeldernes begeistring, «eller kanskje lettelse» for bøkens humoristiske stil, kan være et uttrykk for at de synes bøkene lykkes i nettopp det å bevare uskylden og holde ansvar og skyld på en armlengdes avstand fra de voksne (Goga, 2021, s. 10).

Det er en interessant hypotese, og jeg har funnet noen anmeldelser av andre klimabøker som kan støtte hypotesen, men jeg tror også funnene kan ha andre forklaringer. Langåker (2015) har anmeldt *Når det regnar i Afrika* (2015) for Framtida, og vektlegger der bokas evne til å skape engasjement og undring hos barna og ta barna på alvor, og går ikke inn i en kompleks bærekraftsdiskurs. Senje (2020) har anmeldt *Før øya synker*, og trekker det

frem som positivt at boka spiller på at ungdom er smartere enn generasjonen før, og kommenterer heller ikke hva det kan innebære for voksne.

Men det er også mulig at bokmeldernes mangelfulle koblinger til en kompleks bærekraftdiskurs, og konsekvenser for de voksne, kan ha sammenheng med at bøkene i seg selv i liten grad går inn i en slik diskurs. Knut-Anders Løken har anmeldt både *Hva er greia med klima?* (Løken, 2020) og *Før øya synker* (Løken, 2018). Han skriver mer om konsekvenser for de voksne i sistnevnte, som også tematiserer ansvarsfordelingen mellom ungdom og voksne mer eksplisitt enn bøkene som Goga har studert resepsjonen til. At anmelderne ikke diskuterer andre komplekse problemstillinger, kan muligens handle mer om bøkens innhold enn anmeldernes holdninger. Jeg kommer tilbake til spørsmålet om bøkens forhold til komplekse bærekraftsdiskurser i løpet av analysen.

Jeg er i likhet med Goga opptatt av barns aktørskap, men bruker litt andre koblinger til begrepet. Goga (2021, s. 4–5) mener det er relevant å trekke økoborgerbegrepet inn i en diskusjon om aktørskap. Hun viser blant annet til Heggen et al. (2019) sin definisjon av økoborger som «en som er bevisst at miljøet ikke bare eksisterer for å tjene menneskers behov». Videre mener Goga at litteraturens bidrag til bærekraftig utvikling kan være å tematisere våre forestillinger om natur, miljø og klima, samt å hjelpe oss til å stille spørsmål ved hva det vil si å være menneske, og hvilket ansvar mennesker eventuelt har for egne og andres livsbetingelser (Goga, 2021, s. 2). Goga kobler med det økosentrismens fokus på gode verdier til sin aktørskapsforståelse.

Hvis Goga mener målet er å undersøke hvordan voksne forholder seg til barns aktørskap, kan man spørre om økoborgerbegrepet er den mest nyttige koblingen. Litteraturviter Per Esben Myren-Svelstad (2020) har kritisert det han mener er en vanlig tanke om at utdanning basert på økokritisk lesning av litteratur vil forandre holdningene og handlingene til elever og dermed gjøre dem til gode økoborgere. Han påpeker at mange har funnet ut at kunnskap om miljø og global oppvarming ikke er nok til å lede til handling, og dessuten at holdning har veldig liten effekt på miljøvennlig atferd. Artikkelen foreslår et alternativt syn på interaksjonen mellom bærekraft og litteraturutdanning. Heller enn at tekster skal tilby en riktig måte å forholde seg til natur- og miljøspørsmål, kan tekster lære oss å leve med risiko for at ikke alt vi tenker er rett, og la oss tålmodig utforske en sak fra flere sider (Myren-Svelstad, 2020, s. 14).

I resepsjonen av klimalitteratur for barn ser det ut til å være en spenning mellom «lettelse over at barna lærer gode holdninger til natur og miljø» på den ene siden, og et ønske om at barna skal bli lært til å tenke kritisk og se de større systemene på den andre. Dette

understreker nytten av å supplere teorien som har fokus på hvordan barn skal utvikle bedre verdier enn voksengenerasjonen. Selv om det kan være gode grunner til å koble aktørskap til økoborgerskap, særlig siden begge begreper kan sies å dreie seg om *borgerskap*, vil jeg på grunn av det sterke verdifokuset knyttet til økoborgerbegrepet, i stedet forsøke å sette aktørskap i en risikoramme med et tydelig menneskelig utgangspunkt. I neste kapittel kommer jeg til å redegjøre for hvordan.

1.4: Disposisjon for oppgaven

Nå har jeg skrevet om bærekraft som inngang til litteraturstudier, og lagt frem tidligere forskning på bøkene jeg skriver om. I kapittel 2 etablerer jeg et teoretisk rammeverk som baserer seg på andre antagelser enn den tidligere forskningen. Mer bestemt kommer jeg til å kombinere risikoteori med barnelitteraturteori om barns makt. Videre vil jeg, gjennom analyse av bøkene i kapittel 3–6, vise hvilke konsekvenser et teoretisk rammeverk som baserer seg på menneskers opplevelse, får for tolkningen av bøkene. Med mitt rammeverk kommer jeg til å vise flere måter bøkene oppmuntrer til aktørskap som ikke er vist tidligere, og kommer også frem til noen begrensninger og utfordringer knyttet til bøkene som den tidligere forskningen ikke har diskutert.

Gjennom analysen kommer jeg til å svare på problemformuleringene: *Hvordan fremstiller bøkene risikoscenarioer og barn og unges rolle i risikoscenarioene? Hvilke konsekvenser kan fremstillingene ha for barn og unges aktørskap?* I kapittel 3 skisserer jeg et overordnet bilde av hvordan bøkene forholder seg til risiko. I kapittel 4 diskuterer jeg produksjon og reduksjon av risiko. Jeg bruker teknologi som et konkret tema fordi det er et godt eksempel på noe som er helt sentralt i overgangen til et fornybart samfunn, men som også er assosiert med risiko. I kapittel 5 vil jeg komme nærmere inn på fremstillingen av barn og unges rolle i risikosamfunnet. Underveis i analysen kommer jeg inn på diskusjonen om konsekvenser for barns aktørskap, og jeg har en egen del om det både i kapittel 4 og 5. Etter jeg har analysert og dannet et bilde av bøkens risikoforståelse, vil jeg til slutt, i kapittel 6, vende tilbake til en teoretisk diskusjon om en menneskesentrert miljøetikk, denne gangen med konkrete eksempler fra bøkene. I oppgavens avslutning, kapittel 7, oppsummerer jeg diskusjonen om barns og unges aktørskap, og peker på noen åpne spørsmål som står igjen etter analysen min, og som videre forskning eventuelt kan belyse.

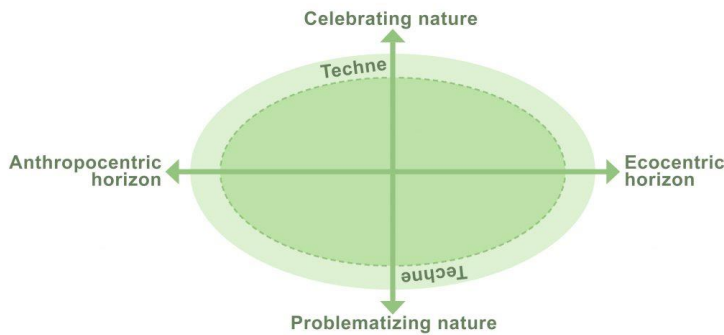
2. Teoretiske og metodiske innfallsvinkler

Aktørskap er et sentralt begrep i barnelitteraturforskning, og forskere har ulike holdninger til hvorvidt barnelitteraturen fungerer undertrykkende eller frigjørende for barnet. For eksempel mener Perry Nodelman, en ledende forsker og kritiker på barnelitteraturfeltet, at det å skrive for barn impliserer en grunnleggende opposisjon mellom voksne og barn (Nodelman, 2008, s. 249). Barnelitteraturforsker Richard Flynn (2016, s. 255) er blant dem som har kritisert Nodelman for å konservere idéen om en verden hvor den voksne alltid kommer først (forfatter, skaper, giver) og at barnet kommer i andre rekke (leser, produkt, mottaker), men hvor ingen av dem entrer rommet imellom. Flynn (2016, s. 256) argumenterer for at barn ikke bare er passive mottakere, men også lærer å være aktive deltagere i sin egen kultur. Med andre ord står barns muligheter og begrensninger sentralt i barnelitterære debatter. Dermed mener jeg det er naturlig å kombinere barnelitteraturteori med risikoteori som er basert på menneskelige perspektiver. Risikoteori handler om hvordan mennesker opplever og visualiserer usikkerhet, og vektlegger at alle valg innebærer risiko. Ved hjelp av risikoteori og barnelitteraturteori kan jeg studere hvorvidt litteraturen åpner opp for ulike veier og måter å håndtere risikoen assosiert med klimaendringer.

Jeg skal snart forklare risikoteori og barnelitteraturteori, og legge frem metoden min, men først må jeg redegjøre for analyseverktøyet som har gitt grunnlag til mye av den økosentriske barnelitteraturforskningen, og påpeke noen forbehold jeg tar.

2.1: NatCul-matrisen

Forskergruppen NaChiLitCul ved Høgskolen på Vestlandet, som blant annet Nina Goga er en del av, har siden 2013 spilt en sentral rolle for institusjonaliseringen av økokritikk på barnelitteraturfeltet (Hennig, 2021, s. 28). Forskergruppen har utviklet analyseverktøyet «The Nature in Culture Matrix», eller NatCul-matrisen. Ved hjelp av matrisen kan man undersøke ulike fremstillinger av natur, og hvordan fremstillingene henger sammen med menneskers posisjonering i forhold til naturen. Matrisen fungerer som et slags koordinatsystem, og består av en horisontal og en vertikal akse, samt en sirkel som omslutter de to aksene. Det vil være utenfor omfanget av oppgaven å diskutere hele matrisen, som har mange interessante aspekter ved seg. Men jeg må nevne at det er den horisontale aksene, som beveger seg fra en antroposentrisk horisont til en økosentrisk horisont, som har lagt grunnlag for mye av Gogas arbeid, samt Bjørnstads konklusjoner om det økosentriske budskapet til *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?*



Figur 1: The Nature in Culture Matrix, illustrasjon av Nature in Children's Literature and Culture ([NaChiLitCul], u.å.).

Matrisen har blitt mye brukt i økokritisk barnelitteraturforskning, også i en annen masteroppgave som tar for seg bøker i bærekraftsbiblioteket (Kiland 2021). Fordi matrisen, og begrepene den bygger på, er så sentrale i feltet, mener jeg det er verdt å gå i dialog med den, i håp om å delta i en diskusjon om hva økokritisk barnelitteraturforskning kan dreie seg om. Det bør nevnes at det har blitt gjort forsøk på å nyansere matrisen av dem som har anvendt den. Blant annet mener Schwebs (2018) at man kan se den horisontale aksen i matrisen som et kontinuum basert på dialog heller enn opposisjon. Men til tross for nyanseringer, gjenstår det noen utfordringer, som jeg kommer tilbake til i kapittel 6 av oppgaven.

Jeg må påpeke at jeg ikke vil overdrive forskjellen på antroposentrisme og økosentrisme. Goga et al. (2018, s. 13) legger til grunn at det menneskelige og ikke-menneskelige er *like mye verdt*. Det er med andre ord rom for å diskutere menneskelige perspektiver innenfor økosentrismen, selv om det blir gjort med et annet utgangspunkt. Antroposentrisme blir ofte forbundet med et instrumentelt natursyn og egoisme. Mitt mål er heller ikke å forsvare et slikt natursyn, men å undersøke nærmere hva som skjer når man setter mennesket i sentrum av en analyse.

Mange økokritikere har understreket viktigheten av at mennesket ikke forstår seg selv som noe separert fra naturen. For hvis et menneske kun forstår seg selv som kultur, noe separert fra naturen, hvorfor skal de ha handle for naturen? Hvis de derimot forstår naturen som en del av seg selv, vil de også handle for den. Dette er innsikter forskergruppen NaChiLitCul bygger på. Jeg mener det er en nyttig innsikt, men at innsikten like gjerne kan brukes til å undersøke eventuelle positive aspekter ved en menneskesentret miljøetikk, og at en slik etikk heller ikke trenger å anta at mennesket er separert fra naturen. I dag står posthumanistiske perspektiver sterkt i økokritikken. Posthumanismen mener forholdet mellom natur og kultur er utydelig, og er kritisk til idéen om at verden har et sentrum. Jeg anerkjenner

at det ikke finnes et tydelig sentrum i verden, men i analysen velger jeg å sette mennesket i sentrum for å bedre forstå deres aktørskap.

2.2: Risikoteori

Ifølge økokritikeren Greg Garrard (2012, s. 3) er økokritisk analyse ofte eksplisitt koblet til en grønn moral og politisk agenda. Dette vil også gjelde min analyse. I min oppgave blir det viktig å anvende en økokritikk som tar hensyn til at FN har erklært «kode rød» for menneskeheten (FN, u.å.d), og at endringer i miljøet rundt oss skjer fort. Ursula Heise er økokritiker som mener at økokritiske analyser av litteratur kan ha nytte av å anvende risikoteori, basert på Ulrich Beck, blant annet fordi oppfatning av risiko kan påvirke måten vi agerer, deriblant om vi kjemper mot risikofaktorer. Dette er en oppfatning jeg deler. Jeg mener risikoteori viser hvordan det kan være positivt å sette mennesket i sentrum i økokritiske analyser, og at teorien egner seg til å studere barns aktørskap.

Ulrich Beck har kalt det moderne samfunnet for et globalt risikosamfunn. Det er et samfunn hvis grunnlag er rystet av global forventning om globale katastrofer (som klimaendringer, finanskrise og terrorisme) (Beck, 2009, s. 293). Ifølge Beck er noe av det som skiller det moderne samfunnet fra tidligere samfunn, at det er refleksivt. Samfunnet har blitt bevisst på at risikoen vi må leve med i dag, er et resultat av levesett og tankemåter som kjennetegnet den tidlige moderniteten, industrisamfunnet. Dagens risiko kan ikke bli attribuert til en gud (Beck, 2009, s. 291). Risikoen er skapt av samfunnet, er immanent i samfunnet, og dermed ikke mulig å eksternalisere.

Risikoen som klimaendringer fører med seg, har en overveldende tilstedeværelse i dag. Det er stor usikkerhet rundt akkurat når og hvordan katastrofer vil inntreffe, og hvilke konsekvenser det vil ha for samfunnet. Beck skriver at risikoene ikke *er* ekte, men «blir ekte» idet de inntreffer som faktiske katastrofer, men da er de ikke lenger risikoer. Uten teknikker for visualisering, symbolske former, media og så videre er dermed risiko ingenting (Beck, 2009, s. 292–293). Beck hevder at han skiller seg fra tidligere teoretikere (Douglas og Foucault) ved å ta høyde for den transformative makten til globale risiko-konflikter. Han mener at forventning om katastrofe kan lede til handling og bli en politisk kraft som forandrer verden. Dette fremlegger Beck som et argument for å studere hvordan risiko blir konstruert og gjort synlig for oss. Vår risikopersepsjon er avhengig av langt mer enn en «objektiv» risiko, noe mer empirisk risikoforskning også har vist. Hvordan man vurderer risiko og handler i møte med den, avhenger blant annet av om risikoen er lokal eller global, hvor mye man vet om fenomenet, og hvor mye man stoler på institusjonene som er ansvarlige for å håndtere dem

(Heise, 2008, s.125–127). Dette aktualiserer viktigheten av å undersøke fremstillinger av risikoscenarioer i bøkene på leselista.

Apokalypsenarrativer er et eksempel på hvordan risiko kan bli fremstilt i litteraturen. Som Heise (2008, s. 141) påpeker, er slike scenarioer ikke lagd for å tilby prediksjon, men for at vi skal forhindre en forverret verden. Heise skriver at der apokalypsen gjerne har tydeligere distinksjoner mellom god og ond, ønskelige og uønskede fremtider, legger risikoteoriens projeksjoner om fremtiden vekt på usikkerheten, uintenderte konsekvenser og nødvendige byttehandler. Frederick Buell (2003) har skrevet at milleniumsgenerasjonen har gått over fra frykt for miljøkatastrofe til en tilstand hvor de vet at en del grenser allerede er brutt, og at tidligere advarsler ikke ble gjort noe med. Risikoscenarioer omringer dem på daglig basis. Buell frykter at normalisering av krise kan føre til aksept og dermed forhindre handling. Han etterspør en måte å «dwell actively within» miljøkrise, altså aktivt leve med dens nærvær, heller enn å tilpasse seg til den (Buell, 2003, s. 205–206). Siden den globale oppvarmingen allerede er i gang og kommer til å fortsette, er det relevant å studere hvorvidt litteraturen forholder seg til usikkerheten som dette fører med seg. Viser bøkene måter å aktivt forholde seg til en endret verden, eller blir klimaproblemer fremstilt i form av enten-eller-scenarioer med tydelige distinksjoner mellom ønskelige og uønskede fremtider?

Risikoteori tilbyr en annen måte å forstå barns aktørskap i klimasaken enn økoborgerbegrepet gjør. Heller enn å koble aktørskap til verdier og holdning, kobles aktørskap til fremstilling av risiko og barns rolle i å håndtere ulike risikoscenarioer.

2.3: Barnelitteraturteori om barnets makt

Som nevnt, har barnelitteraturteoretikere ulike meninger om hvorvidt barnelitteraturen fungerer undertrykkende eller frigjørende for barnet. Maria Nikolajeva er en sentral teoretiker på feltet. Hun mener at barnelitteraturen kan fungere på begge måter, men siden den er skrevet *for* barn, *av* voksne, vil en voksen norm alltid være til stede. Hun betegner den voksne normen som «aetonormativitet», et begrep jeg mener er et nyttig utgangspunkt for studier av barns aktørskap.

Nikolajeva (2010, s. 8) beskriver aetonormativitet som «Adult normativity that governs the way children’s literature has been patterned from its emergence until the present day». Et eksempel på aetonormativitet er når barnekarakterer går gjennom en utvikling og lærer å leve på en måte som er tilpasset de voksnes systemer. I boka *Power, voice and subjectivity in literature for young readers* (2010) viser Nikolajeva teknikker barnelitteraturforfattere kan bruke for å konservere eller utfordre voksnormen. Nikolajeva

trekker frem Astrid Lindgrens Pippi som en figur som bryter voksenormene (ved å for eksempel sove med føttene på puta). Pippi viser dermed at voksenormene er betinget, og på den måten kan barnelitteratur fungere subversivt (Nikolajeva, 2010, s. 9). Likevel hevder Nikolajeva at barnelitteraturen mye oftere konserverer enn utfordrer voksenormen. I den grad barnet blir myndiggjort, skjer det på visse betingelser, og er nesten uten unntak begrenset i tid (Nikolajeva, 2010, s. 204).

Barnelitteraturforsker Alice Curry har kritisert og bygd videre på Nikolajevas innsikter. Curry (2020, s. 254) mener økokritikken kan ha fordel av å undersøke maktdynamikken mellom voksen og barn på nytt. Hun mener barnelitteraturen virker som et usannsynlig utgangspunkt for radikal forandring hvis premisset er at makten alltid går i favør av den voksne. Curry trekker på Judith Butlers tanke om at makt ikke bare «acts on a subject», men også på en transitiv måte «enacts the subject into being», og at barnebøker kan vise nye, miljøbevisste subjektposisjoner som barn kan innta (Curry, 2020, s. 260). Curry poengterer at tekster for barn er skrevet i et kulturelt og historisk rammeverk av ikke-bærekraftige prinsipper og praksiser, og at det kan være vanskelig for litteraturen å overgå sine kontekstuelle begrensninger. Men noe av det barnelitteraturen *kan* gjøre, ifølge Curry, er å skape alternative rom som kan bevisstgjøre barnet på at voksensystemer kan forandres:

... this reflection, while it may not provide a blueprint for radical environmental change, may be the first step towards legitimizing a child's right to interrogate the unsustainable adult systems it will inherit in adulthood. Thus, for ecocriticism to benefit from a more nuanced reading of child agency and self-determination, I would argue that any positive change in human-environment relations will come not through the adult 'submitting to a specific form of power belonging to the child' but rather through the child empowering itself through acknowledgement of the adult's incapacity to deal with change on the scale at which such change is needed. (Curry, 2020, s. 263)

Curry bygger kanskje mer på Nikolajevas idéer om barnebøkers subversive kraft enn hun gir uttrykk for, men bidrar uansett til å revitalisere teorien. Jeg vil ta med meg spørsmålet om hvorvidt voksenmakten fremstår som betinget i bøkene. Spørsmålet er særlig relevant å stille til klimalitteratur for barn fordi voksne sitter på mer formell makt enn barn til å påvirke klimasaken, i form av stemmerett, politiske verv, ansvar for arbeidsplasser et cetera. Klimakrisa er akutt og institusjoner og maktsystemer som er styrt av voksne må endres mens barna fortsatt er unge dersom bærekraftsmålene skal bli nådd. Dermed blir det interessant om bøkene oppfordrer til å utfordre de «voksne» systemene som er på plass nå.

Samtidig er det viktig å påpeke at klimasaken er langt mer kompleks enn at de voksne har skylda og barn er ofre. Også voksne har veldig ulike muligheter til å påvirke. Unge mennesker kan dessuten også bidra til å opprettholde strukturer som forverrer klimaproblemer. Dermed kan det noen ganger være like, eller mer, relevant å studere de generelle rådende normene som styrer klimaformidlingen, og om disse fremstår som betinget.

2.4: Metode

Flynn (2016, s. 259) forstår barns aktørskap som noe som innebærer deres kompetanse og evner som sosiale aktører. Dette er en forståelse jeg deler. Men hvordan kan man studere dette i en litterær tekst? I boka *Keywords for children's literature* (2021) forklares det flere måter å studere aktørskap i barnelitteratur. Blant annet kan man se på graden av aktørskap gitt til de litterære karakterene, og til den implisitte leseren (Christensen, 2021, s. 11). Jeg kan ikke ved hjelp av litterær analyse predikere hvilke handlinger barn vil foreta seg etter å ha lest bøkene, men det er tre ting jeg *kan* gjøre, og kommer til å gjøre: 1) Undersøke bøkens fremstillinger av risiko, hvordan risiko blir produsert og redusert, samt barn og unges rolle i dette. Jeg undersøker dette med utgangspunkt i risikoteorien skissert over. Det vil gi innsikt i hvordan produsentene av bøkene forstår barns aktørskap. 2) Undersøke om voksenmakten i bøkene fremstår som *betinget* slik at barneleseren får mulighet til å utfordre den. Det vil jeg gjøre med Nikolajeva og Curry som utgangspunkt. 3) Undersøke om informasjonen blir presentert på en måte som gjør at den implisitte leseren får mulighet til å stille spørsmål ved fremstillingene og aktivt være med å konstruere tekstenes mening. Dette siste er noe jeg vil komme inn på innimellom, når det er særlig relevant for avsnittene jeg skriver om, og her vil jeg basere meg på innsikt fra Nina Gogas artikkel om hvordan man kan analysere sakprosa for barn.

Goga (2019) har i en artikkel forsøkt å samle tidligere forskning og innsikt om sakprosa for barn. Her kommer hun inn på aspekter som også vil komme til syne i min analyse. Forskningen har blant annet dreiet seg om hvordan fagstoff blir presentert. Man kan for eksempel spørre om det er presentert dokumenterende, beskrivende, problematiserende, demonstrerende eller utforskende (Goga, 2019, s. 15). En annen tilnæringsmåte dreier seg om hvordan sakprosa henvender seg til og posisjonerer leseren (Goga, 2019, s. 14). For eksempel er Joe Sutliff Sanders opptatt av hvordan ulike tekster inviterer til dialog og refleksjon, og til at leseren skal ta selvstendig stilling (Sanders, 2017, s. 6). I narrativ sakprosa mener han det er fare for å skjule stedene tekstene er sydd sammen. For eksempel vil det være områder der forfatteren ikke kjenner eller forstår fortidens hendelser (Sanders, 2017, s. 47). Forfatteren vil aldri kunne gi et fullstendig bilde av et saksområde. Slik jeg forstår Sanders,

kan man i analyse av sakprosa for barn se etter i hvilken grad det er synlig at teksten er en konstruksjon, og dermed har begrensninger. Han kaller tekstens konstruksjon for tekstens sømmer.

For å svare på problemformuleringen om hvordan risikoscenarioer og barns rolle i disse blir *fremstilt*, og finne ut hvilke konsekvenser dette har for barns aktørskap, vil det være særlig relevant å undersøke om fagstoffet blir presentert som sikkert eller som stoff det er mulig å diskutere, og hvorvidt det er synlig at forfatteren ikke har alle svarene.

Risikosamfunnet, slik Beck forstår det, er preget av usikkerhet og utydelige svar, og dermed blir det også relevant for meg å studere hvorvidt usikkerheten får plass i fremstillingen i bøkene.

Bøkernes fremstillinger av risiko sier noe om bøkernes samfunnsforståelse. Visualisering av risiko vil påvirke hvordan man forstår mulige løsninger og handlingsalternativer i klimakampen. Målet med analysen som helhet er å 1) utvide diskusjonen om bøkernes potensiale som økolitteratur, ved å diskutere aktørskap ut fra et menneskelig perspektiv, og 2) ut fra dette diskutere videre om antroposentriske eller menneskesentrerte perspektiver kan være et tilskudd til økokritisk barnelitteraturforskning.

3. Bøkernes overordnede risikoforståelse

Selve tittelen *Før øya synker* viser til en stor, overhengende risiko. Som det står på baksiden av boka: «På en liten øy i Stillehavet bor Taruru (14). Før hun blir gammel, må hun flytte fra hjemlandet. Havet kommer til å drukne øya hennes». De andre kapitlene i boka viser hvordan «klimaendringene påvirker livet til ungdom over hele verden, fra Svalbard i nord til Stillehavet i sør» (baksidetekst). Boka handler om «ungdom som opplever endringer på nært hold, og den handler om det som gir håp og optimisme for jordens framtid» (baksidetekst).

Det første stedet som blir presentert i boka er Svalbard, hvor temperaturen har steget med 7,5 grader på femti år. I kapitlet skildres en dramatisk scene fra skredulykken som skjedde 19. desember 2015. Et søskenpar Grøtan møter, Adrian og Kine, var i huset sitt da det ble rammet av skred. Boka danner et spenningsnarrativ rundt ulykken:

Huset ristet, og snøen fylte stua, fylte gangen, fylte tilbygget der faren lå, og så løsnet huset, som ikke sto på en grunnmur, men på pæler, slik alle hus på Svalbard gjør, det løsnet og skled av gårde. Bøker og leker og klær falt over Kine, hyller veltet, og alt knuste. Gulvet bølget, lillebror Erlend skrek og Kine skrek, men fra faren hørte Adrian ingenting. (Grøtan, 2018, s. 14–15)

Det viser seg at faren også var i god behold, og alle i familien overlevde. I boka gjengis en samtale mellom Grøtan og Pia, en venn av søskenparet. Pia forteller at hun «blir i dårlig humør av å tenke på klimaet. Det blir ikke bedre hvis vi ikke gjør noe. Kanskje har de voksne råd til å gjøre noe med det, men om min generasjon skal leve på en bra jord, en plass der vi kan oppleve bra ting, har de ikke råd til å la være» (Grøtan, 2018, s. 17). *Før øya synker* er en bok som viser at ungdom lever med risiko, får kjenne det på kroppen, og opplever vanskelige følelser i forbindelse med den overhengende risikoen. Boka viser samtidig at det finnes måter å håndtere, og leve med, risikoen og de vonde følelsene.

Før øya synker innledes av kapitlet «Noe er annerledes». Med det blir det tydelig at klimaendringer allerede har begynt og er en del av risikobildet i dagens samfunn: «Naturen endrer seg, været er ikke som det pleier [...] Varmere har det sikkert blitt, uansett hvor du bor» (Grøtan, 2018, s. 5). Til tross for at klimaendringene er en pågående trussel, fremstår de også som et problem vi kan løse. Og et problem vi *må* løse for at ikke menneskeheten, samt andre arter, skal bli utryddet. I innledningen til boka stiller Grøtan et retorisk spørsmål om det spiller noen rolle at det blir varmere. Svaret på spørsmålet kommer med en gang: «Ja, hvis vi vil overleve» (Grøtan, 2018, s. 6). Videre: «Kommer vi til å utrydde oss selv, eller finner vi måter – og vilje – i tide, slik at vår art og de andre artene vi deler jorda med overlever?»

(Grøtan, 2018, s. 6). Risikoen i boka fremstår som stor, og kan lede til to scenarier: et hvor vi overlever og et hvor vi ikke gjør det.

Siste avsnitt av innledningen til *Før øya synker* åpner for noe nyansering av disse to tydelige scenarioene. Grøtan konkluderer med at vi «fortsatt kan redde jorda slik vi kjenner den» (Grøtan, 2018, s. 9). Ordbruken «slik vi kjenner den» får frem at det ikke handler om å redde jordkloden som sådan, men å hindre at stedene vi bor blir ugjenkjennelige. Samtidig er alternativet til at noe blir reddet at det går tapt. Bruken av ordet «redde» kan dermed bidra til et inntrykk av at det i hovedsak er to veier videre, hvor den ene leder til katastrofe og den andre leder til en enklere vei fremover.

Det som skal til for å foreta redningen, ifølge Grøtan, er at vi endrer holdninger og tar i bruk ny teknologi, og i dette arbeidet fremstår ungdom som nøkkelen. Hun påpeker at dagens ungdom kjenner verden og hverandre bedre enn tidligere, og at «kunnskap og kjennskap er det vi trenger for å føle for og med mennesker og natur» (Grøtan, 2018, s. 9). Implikasjonene av dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

I *Hva er greia med klima?* blir klimaendringer innledningsvis presentert som et av verdens største problemer, et problem vi må løse, og dermed også et problem som lar seg løse. Dermed fremstår klimaendringer som en risiko vi allerede lever med. Jenny og Ole reiser over hele jorda, samt tilbake i tid, i det fiksjonaliserte fartøyet Naut. Gjennom reisene får leserne se at klimaendringer påvirker ulike steder på kloden, samt at klimaet har endret seg gjennom historien, men at endringene som skjer nå er spesielle. Nøkkelen til å løse klimakrisa i boka er at alle skal gjøre litt, men at noen må ta ekstra ansvar, som politikere og fabrikkere.

Mye av fokuset i boka er på hvordan klimaendringer rammer her og nå, supplert med noen korte kommentarer om hvordan klimaendringene kan utvikle seg i fremtiden. Blant annet får vi vite: «Planter og dyr utryddes over hele verden. De blir borte for alltid» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 16³). Illustrasjonen til teksten er utpreget grå: himmelen er grå, skyene er mørke, det regner, bygningene er grå, og en grå anleggsmaskin skyver jord unna for å gjøre bakken flat. Videre står det: «Forskerne tror mange planter og dyr vil dø ut hvis ikke oppvarmingen stopper». Flere ruter i boka presenterer at ekstremvær som skogbranner og orkaner rammer allerede nå. Illustrasjonene er dramatiske med sterke farger. Vi ser tykk, grå røyk, svartbrente trær og røde og oransje flammer som fyller hele himmelen. Vi får vite at «omtrent to millioner mennesker i verden er på flukt fordi det enten er blitt for tørt eller for vått der de bodde» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 19). Igjen følger en

³ Jeg teller oppslag fra første hele dobbeltside i boka. Jeg regner første oppslag som det hvor Ole og Jenny sier «Vi elsker å oppdage nye ting om naturen!»

kortere kommentar om fremtiden: «Forskerne sier at mange flere mennesker må flykte fra der de bor hvis vi ikke stopper klimaendringene» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 19).

Spørsmålet om løsninger kommer ikke opp igjen før mot slutten av boka. Når Jenny spør om det er mulig å løse problemene, svarer Ole «Absolutt!». Jenny spør videre om det ikke er for sent, og Ole svarer: «Det er for sent å unngå klimaendringer helt. De er jo her allerede. Men det er tid nok til at det ikke skal bli mye verre!» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 30). Dermed blir et enten-eller-scenario nyansert. Samtidig er det skarpe kontraster mellom ønskede og uønskede fremtider. Dårlige ting skjer nå, og flere dårlige ting vil skje om oppvarmingen ikke stoppes. Veien videre blir tegnet opp som håpefull: Smarte oppfinnere har en del av svaret, vi må forbruke mindre og gjøre byene mer bærekraftige.

Også i denne boka får leseren se at vi allerede lever med en overhengende risiko. Blant annet fremstår risikoen for naturkatastrofer stor på nåtidig tidspunkt. Dermed fremstår ikke risikoen som noe som vil forsvinne med det første. Men likevel er kommentarene om fremtiden korte, og det kan fremstå som om artsutryddelsen og flyktningstrømmene ikke blir så store om vi slutter med atferden som forårsaker oppvarmingen nå. Det skygger delvis over det faktum at oppvarmingen ikke brått kan stoppes, og at selv hvis vi hadde en bråstopp i klimagassutslipp, ville fortsatt mange flere dyrearter og mennesker bli rammet av klimaendringer i årene fremover. Med andre ord: risikoen vi må leve med, også ved en brå atferdsendring, blir i mindre grad tatt tak i. Utfordringene som kommer de neste årene, også ved en kraftig utslippsreduksjon, får lite plass.

Dette vil jeg knytte til risikoteori. Heise refererer til Beck (1986, s. 96) som skriver: for at risiko skal bli et referansepunkt for egne tanker og handlinger, må man tro på fundamentalt usynlige og kausale koblinger mellom tilstander som ofte har betydelig avstand fra hverandre, både temporært og geografisk. På den måten begynner man å inkludere ikke bare bedømmelser basert på egen erfaring, men mer generell kunnskap som ikke er basert på egen opplevelse. «Chemical formulae and reactions, invisible toxins, biological circuits and casual chains must dominate vision and thought to lead to active fighting against risks. In this sense, risk awareness is not based on ‘second-hand experience’, but on ‘second-hand non-experience’» (Beck, 1986, s. 96).

Bøkene visualiserer hvordan hendelser som foregår langt fra hverandre i tid og rom henger sammen. I *Før øya synker* fremstår konsekvensene av utslippene våre akutte fordi vi blir presentert for konkrete og alvorlige måter klimaendringene rammer ungdom rundt omkring i verden. Jenny og Ole sine reiser i Naut gjør det mulig å se sammenhenger mellom hendelser som ellers kan virke svært fjerne. De kausale koblingene gjør risikoen assosiert med

klimaendringene til noe det er mulig å ta tak i, og det fremstår som betydningsfullt å gjøre noe.

Bøkene nyanserer på noen måter enten-eller-scenarier, men likevel er det i hovedsak to veier videre som skisseres opp: en hvor det går bra og en hvor det går dårlig. Bøkene kan passe inn i Heises beskrivelse av apokalypsescenarier hvor det er tydelige distinksjoner mellom god og ond, og ønskelige og uønskede fremtider. Dette står i kontrast til risikoteoretikers projeksjoner om fremtiden som legger vekt på usikkerheten, uintenderte konsekvenser og nødvendige byttehandlere. Apokalypselignende scenarier med tydelige distinksjoner kan gi et forenklet bilde av veien fremover. Det kan potensielt gjøre det vanskelig å forestille seg måter å håndtere scenarier på som er et sted i mellomstadiet.

I neste kapittel vil jeg diskutere teknologiens rolle i risikofremstillingene. Teknologiutvikling er viktig for å nå bærekraftsmålene, men er også assosiert med risiko. Derfor vil en analyse om teknologifremstilling kunne utdype diskusjonen om bøkens forståelse av veien videre, og her vil jeg også komme nærmere inn på diskusjonen om konsekvensene det kan ha for barns aktørskap.

4. Teknologiens rolle, og veien videre til et bærekraftig samfunn

I en NOU om klimarisiko og norsk økonomi blir politikk, teknologiutvikling og etterspørsel etter olje og gass omtalt som risikokilder som påvirker klimarisikoen (NOU 2018: 17). Vi står overfor en risiko fordi vi ikke vet hva som blir konsekvensene av disse faktorene i fremtiden (NOU 2018: 17). Teknologi, energi og politikk er temaer som går inn i hverandre, og forslag til løsninger på klimautfordringene henger gjerne sammen med disse temaene.

Løsningsforslagene henger ofte også tett sammen med forståelsen av årsaker til klimaendringene. Dermed er det nyttig å se hvordan bøkene fremstiller både produksjon og reduksjon av risiko for å forstå bøkens overordnede forklaringsmodeller for klimaendringene. Fremstillinger av produksjon og reduksjon av risiko er relevant for aktørskap fordi fremstillingene vil kunne påvirke hvordan unge lesere engasjerer seg i debatten. Selv om jeg ikke får studert unge leseres faktisk engasjement, kan jeg studere om bøkene fremstiller ulike sider ved klimasaken, sakens kompleksitet og dilemmaer. Finnes det flere forklaringsmodeller eller er det én forklaringsmodell som er dominerende?

4.1: Produksjon av risiko

At vi mennesker slipper ut klimagassen karbondioksid, fremstår som den sentrale årsaken til klimaendringene både i *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?* På første side med tekst i *Før øya synker*, som forklarer at klimaet på jorda blir varmere, står det: «Den viktigste grunnen er at vi har sluppet ut for mye karbondioksid i atmosfæren, luftlaget rundt jorda» (Grøtan, 2018, s. 5). Retoriske virkemidler bygger opp om CO₂ som noe mørkt og farlig. Når Grøtan besøker Svalbard, møter hun ungdommene ved den gamle taubanen som ble brukt til å frakte kull fra gruvene. Kablene som gikk mellom taubanen og gruvene blir beskrevet som «Svalbards svarte blodårer» (Grøtan, 2018, s. 18). «I dag er ikke Taubanen lenger i bruk. Nå står den i fjellsiden mot fjorden og minner oss på hva som både har skapt og skadet dette samfunnet: kull» (Grøtan, 2018, s. 18).

I *Hva er greia med klima?* er forklaringen på klimaendringer som følger: «Når vi mennesker brenner olje og kull slippes det ut CO₂, som har vært lagret dypt nede i jorden i millioner av år. Det stiger opp i atmosfæren. Da blir teppet tykkere, og mer varme blir igjen på jorden. Drivhuseffekten øker. Det kaller vi global oppvarming» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 7–8). På oppslag 7 bygges også CO₂ opp som en syndebukk med visuelle virkemidler. Vi ser det som ser ut som en oljeplattform og en fabrikk som slipper ut tykk, grå røyk. Røyken dekker til mye av ruten slik at vi bare ser litt av den bleke, blå himmelen bak. I bakken er et tykt lag med svart olje. Fra oljelageret i bakken går det svarte oljeårer opp til

anleggene. I bakken ser vi også skjelettrestreter. Bildet står alene, uten andre illustrasjoner eller verbaltekst som går mer inn i prosessene bak utslippene. For eksempel er ingen mennesker avbildet.

CO₂ og fossile brennstoffer fremstår som kjernen av klimaproblemet i begge disse bøkene. Det er heller ingen tvil om at dette er den største pådriveren for klimaendringer, og at det er nødvendig å kutte utslippene for å bremse oppvarmingen. Ifølge Beck og Heise vil visualiseringen av det fossile brennstoffet være nødvendig for at vi skal kunne handle mot risikoen som fossil energi utgjør. Men det er likevel uenigheter i miljøbevegelsen om hva som er kjernen i klimaproblemet, eller med andre ord hvilke drivkrefter som står bak utslippene. Hvis vi går tilbake til dilemmaene i bærekreftsagendaen som Kvamme og Sæther påpeker, ser vi at det er uenigheter om hvilke ideologier vi skal basere oss på i overgangen til et bærekraftig samfunn. For eksempel vil noen mene at vi ikke kan redusere utslippene uten å restrukturere samfunnet og måten vi produserer på. Mange sosialøkologer og øko-marxister vil hevde at nøkkelen til å håndtere økologiske problemer er å erstatte produksjon for å samle rikdom med produksjon for å dekke faktiske behov (Garrard, 2012, s. 31). Dette er dilemmaer bøkene i liten grad går inn i. *Før øya synker* gjør det noe mer enn *Hva er greia med klima?* ved å tematisere den skjeve fordelingen mellom rik og fattig. Dette kommer jeg tilbake til i 5.3.

4.2: Reduksjon av risiko gjennom teknologi

Fossil energi fremstår som den største syndebukken i klimaproblemet, og kanskje som følge av det fremstår «Ny teknologi» (Grøtan, 2018, s. 9) eller «smarte oppfinnere» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 34) som en stor del av løsningen i begge bøkene. At teknologien vil spille en rolle i overgangen til et fornybart samfunn er det lite tvil om, men internt i miljøbevegelsen er det fortsatt uenigheter om *hvor* stor rolle den kan ha, samt om hvordan den teknologiske utviklingen burde skje og hvilke teknologier det er verdt å satse på. Dessuten oppstår det ofte dilemmaer i forbindelse med teknologisatsinger. Hvor skal man hente ressurser fra? Kan Vesten opprettholde sin levestandard ved hjelp av fornybar teknologi, og hvordan påvirker dette andre deler av verden? Noen hevder også at teknologiutvikling ikke tar tak i kjernen av klimaproblemet, og at det kreves langt mer enn en utskiftning av energikilder. Noen peker på kapitalisme og skjev fordeling av ressurser, mens andre mener at fortsatt økonomisk vekst er mulig og nødvendig i overgangen til et bærekraftig samfunn. På grunn av disse uenighetene og dilemmaene vil jeg gå mer i dybden på fremstillinger av teknologiens rolle i bøkene.

I *Før øya synker* kommer det frem at forfatteren har følt på mye uro relatert til klimaendringer, men at arbeidet med boka har gjort henne lettere til sinns (Grøtan, 2018, s. 81). I tillegg til engasjerte og kunnskapsrike ungdommer trekker Grøtan frem ny teknologi som kilde til håp. Avinor er selskapet som driver de fleste av Norges flyplasser, og boka presenterer Avinors utsagn om at hele rutenettet for fly i Norge skal være elektrisk innen 2040. Grøtan omtaler utsagnet som «den beste nyheten» (Grøtan, 2018, s. 82). For å skrive boka har Grøtan flydd mye rundt til ulike deler av verden. At el-flyene er på vei gjør at hun setter opp karbonbudsjettet for egen reising med et «litt lettere hjerte enn jeg hadde trodd» (Grøtan, 2018, s. 83).

Ved å skrive om Avinors el-fly satsing på denne måten viser Grøtan tillit til selskapet. Store utslipp er relatert til flyplassvirksomhet, og Avinor er dermed en bidragsyter til klimaendringer. Dessuten har selskapet mye makt. Avinor har uten tvil egeninteresse av å fremme en slik nyhet og fremstå som fremtidsrettede og bærekraftige. I neste seksjon av analysen vil jeg komme inn på at *Før øya synker* ved flere anledninger viser ungdom som utfordrer de som sitter med makten. Men avsnittene om Avinor og el-fly er blottet for maktkritikk. Det oppfordres i stedet til å vise tillit til et mektig selskap som bidrar til klimaendringer. Budskapet blir å la teknologiutviklingen gå sin gang.

I eksempelet med el-fly fremstår det som forsvarlig å foreta forurensende aktiviteter nå, så lenge de samme aktivitetene kan drives av fornybar energi i fremtiden. I utsagnet ligger også en tanke om at vi kan fortsette å konsumere energi på lignende måter som tidligere. Dette er en tanke som har blitt kritisert fra mange hold, både av miljøaktivister og forskere. Forskere innen det voksende fagfeltet energihumaniora er blant kritikerne, og innsikter fra dette feltet er relevante å trekke inn i en diskusjon om energi. Imre Szeman er en kanadisk kulturteoretiker som har jobbet innenfor dette feltet, og han har skrevet om behovet for å utvikle en kritisk energiteori. Han mener at vi trenger modeller for energitransisjon som også inkluderer revolusjonære transformasjoner i kulturen, samfunnet og politikken. De fleste nåværende modeller impliserer at vi kan fortsette å forholde oss til energi på lignende måter som i dag:

For the most part, both existing and planned practices of energy transition presume the persistence of contemporary capitalism and the forms of neoliberal governance that have accompanied it Current models of energy transition *do not* imagine that, in order for it to be successful, there must also be major, significant and even revolutionary transitions in culture, society, and politics This should come as little surprise. It is not only the self-interest of the status quo that is at work in imagining that a capitalism developed in conjunction with the easy-to-access (until recently) and cheap energy of fossil fuels could (and should) continue long into the future, with nary

a hiccup or misstep, but now energised by solar panels and wind farms (with an added benefit of a desperately sought after injection of value through the introduction of new forms of energy). (Szeman 2021, s. 31)

Før øya synker passer inn i mønsteret for «current models» som Szeman kritiserer. En fremstilling av el-fly og fly(plass)selskaper som ikke tar med problematiske effekter ved dagens mønstre for energikonsumpsjon kan sies å ha begrenset transformativ funksjon. Jeg kan ikke si hva slags miljøsyn den faktiske forfatteren Grøtan har, men den typen miljøsyn som kommer til uttrykk i boka, kan føye seg inn i det Greg Garrard kaller en ikke-radikal «environmentalism». De som passer inn under denne merkelappen, er et bredt spekter av mennesker som bryr seg om miljøproblemer som global oppvarming, men som ønsker å opprettholde eller forbedre sin levestandard og ikke ønsker radikal sosial forandring velkommen (Garrard, 2012, s. 21). Enten man står for et slikt miljøsyn eller er kritisk til det, er det i seg selv interessant å selve hvilke miljøsyn som kommer til uttrykk i sakprosabøkene for barn.

Risikoene assosiert med el-fly og troen på at teknologien kan redde oss fra klimakatastrofe får ikke plass i *Før øya synker*. Når det kommer til tiltak man kan gjøre for å redusere utslipp, er et av forslagene tog: «Få mamma til å ta toget til møter i Oslo. (Hun kan fly hjem så hun rekker å si god natt)» (Grøtan, 2018, s. 83). Alternativ transport er dermed nevnt, men fremstår som en mellomløsning vi kan bruke for å ikke forurense så mye mens vi venter på at el-flyene skal komme. Men hva skjer hvis vi fortsetter å bruke fossil energi mens vi venter på nye teknologier? Hva skjer hvis teknologiutviklingen ikke skjer som planlagt? Er det verdt å fortsette med forurensende atferd nå i håp om at det kommer miljøvennlige måter å foreta den samme atferden på i fremtiden? Det er store utfordringer knyttet til el-fly. Både rent teknologiske utfordringer knyttet til batteriutvikling, og sosiale utfordringer, for eksempel knyttet til landene som har tilgang på de nødvendige materialene for å produsere teknologien. Dette er dilemmaer og utfordringer som kan prege veien videre og gjøre den mer kronglete enn den fremstår som i boka.

Hva er greia med klima? presenterer to alternative samfunnsorganiseringer gjennom de to byene «gråbyen» og «grønnbyen», hver med sitt oppslag. Gråbyen viser hvordan vi ikke bør leve, mens grønnbyen viser hvordan vi bør leve. El-fly blir ikke direkte tematisert, men i gråbyen er det fly på himmelen, og det står: «Fly slipper ut mye CO₂. Jo mer vi flyr, desto større blir global oppvarming» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 31). I grønnbyen er det ingen direkte erstattere for flyet, men av transportmidler finnes både el-ferger, el-biler,

hydrogenbiler, bio-busser, sykler, t-bane og tog. I tekstboksen for t-bane og tog står det: «Det har blitt billigere å kjøre t-bane og tog. Det gjør at mange lar være å kjøre bil» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 32). Mer gjenbruk og resirkulering, samt bevaring av natur i og rundt byene, er også komponenter i grønnbyen. Grønnbyen har både bruktbuikk, byttesentral og reparasjonssentral. Teknologi fremstår dermed som en viktig komponent i fremtidens byer, men noe som må kombineres med endringer i livsstil.

Selv om el-fly ikke nevnes i boka, kan Naut tolkes som et slags fiksjonalisert el-fly. Fartøyet har en motor som bruker strøm fra sol og vind, samt solcellepanel og vindturbin. I tillegg har den miljøvennlige komponenter på innsiden: retningscenter for insekter, kjøkkenhage, komposteringstank og et søppelsorteringssystem. På grunn av Nauts åpenbare fiksjonalisering, som Naut blant annet får ved å kunne reise tilbake i tid, tolker leseren kanskje ikke Naut som et tydelig eksempel på måter vi skal reise i fremtiden. Men likevel henter Naut om at det er mulig å oppdage og utforske på miljøvennlige måter også gjennom fly. Nøkkelen til miljøvennlig reising ligger i at motoren bruker fornybar energi. Naut kan fremstå som en representant for måter vi kan bygge miljøvennlige motorer i fremtiden slik at vi kan fortsette å reise over store avstander på kort tid. Naut tilbyr ikke revolusjonerende måter å forholde seg til energi på, slik blant annet Szeman etterspør, men grønnbyen går et stykke på vei i å vise en alternativ samfunnsform som er mulig, i hvert fall i byer.

Bjørnstad (2020) problematiserer reising som fører med seg utslipp, men ikke tanken om at teknologien kan hjelpe oss til å bevare dagens reisevaner. Hun har diskutert Naut ut fra NatCul-matrisen, og hevder at Naut vitner om en bevegelse bort fra ukritisk antroposentrisme i retning økosentrisme. Hun skriver at reisen som motiv kan svekke leserens tillit til fremstillingen fordi reising er forbundet med store klimagassutslipp, og er et uttrykk for at menneskelige interesser prioriteres foran naturen (Bjørnstad, 2020, s. 90). Men hun mener likevel at Naut imøtekommer kravet til miljøbevissthet fordi den er skånsom mot naturen, og kan styrke troen på tekniske fremskritt og bærekraftige produkter (Bjørnstad, 2020, s. 90). Dermed kobler Bjørnstad Naut både til fremtidshåp og til positiv dannelse.

Jeg vil ikke bestride at Naut kan ha positive effekter, men jeg mener Bjørnstads diskusjon demonstrerer at gode holdninger til miljøvennlige og naturskånsomme løsninger ikke er tilstrekkelig i møte med klimautfordringene. Det er ikke nødvendigvis enkle svar på når fornybar teknologi er mer gagnlig for naturen enn skadelig. Og selv i tilfeller hvor man vurderer at bruk av ny teknologi vil være mer gagnlig for naturen enn om vi ikke tar den i bruk, kan teknologiutviklingen gå negativt ut over mennesker. Det sagt, kan man nok også utfra en økosentrisk linse problematisere aspekter med Naut eller teknologiens rolle i

fornybarsamfunnet. I og med at økosentrismen ser mennesker og dyr som likeverdige, kan man ut fra økosentrismen diskutere konsekvenser for mennesker og natur i forbindelse med teknologiutvikling. Produksjon av strøm krever også naturinngrep for eksempel, og uthenting og utnyttning av ressurser kan føre meg seg store menneskelige kostnader. Men hva gjør man når man har gode intensjoner, men ikke vet hva som vil lede til det beste utfallet? Eller når miljøvennlige løsninger står i fare for å gå på bekostning av menneskerettigheter? Det kreves mer enn økosentriske verdier for å håndtere disse dilemmaene.

Jamfør Gogas analysemodell for sakprosa for barn blir leseren først og fremst invitert til å observere reisen med Naut, og kunnskapen som presenteres på veien er for det meste forklarende og ikke problematiserende. Det er relevant å trekke inn kunnskapspresentasjon her fordi presentasjonen påvirker hvorvidt leseren oppfordres til å ha et kritisk blikk på energi. Etter klimaendringene er presentert som et av verdens største problemer, og det er konstatert at alle kan bidra for å bekjempe dem, sier Jenny «Men du, nå er det nok prating. Vi må ut for å finne ut hva klimaendringer er for noe!», og Jenny viser smilende frem Naut (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 1). Den øvrige kunnskapspresentasjonen i boka er også først og fremst forklarende. Et typisk eksempel er når klimaendringenes effekt på korallrevet blir forklart: «Når havet blir for varmt, over 30 grader, skjer det noe rart. Da kaster korallene vekk algene, selv om det vil skade dem selv» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 5). Bokas begrensninger, eller «sømmer» for å bruke Sanders begrep, er ofte usynlige. På baksiden av *Hva er greia med klima?* står det for eksempel: «Denne boka forteller deg *alt* du trenger å vite om klimaendringer» [min utheving]. Dermed oppfordres ikke den implisitte leseren til å stille spørsmål ved kunnskapsfremstillingen og heller ikke til ved hvordan boka forholder seg til energi.

Hva er greia med klima? åpner i utgangspunktet ikke opp for at leseren får forholde seg til usikkerheten som er koblet til teknologi som løsning på klimaproblemet. Det betyr ikke at det ikke er mulig å ha en kritisk samtale om Naut og teknologi etter å ha lest denne boka, men det ville antagelig kreve et supplement, fordi teksten i seg selv ikke tar opp disse spørsmålene. Naut demonstrerer på mange måter hvor avhengige mennesker har blitt av strukturer som også kan bidra til miljøproblemer. Dette kunne vært en interessant diskusjon å ta med utgangspunkt i teksten. Det kan muligens bli en for komplisert diskusjon å ta med de yngste barna, men man kunne for eksempel diskutert ulike leve- og reisemåter og hva det kan innebære på godt og vondt. Diskusjonen gir mening å ta med utgangspunkt i *Hva er greia med klima?*, i og med at dette er temaer som blir presentert gjennom gråbyen og grønnbyen.

4.3: Konsekvenser for aktørskap

Felles for bøkene er at de peiler ut en retning som fremstår som ganske tydelig, og ikke behandler mulige omveier, dilemmaer og uintenderte konsekvenser som kan oppstå på veien, slik risikoteoretikere er opptatte av. Risikoteoretikernes poenger resonnerer også med Kvamme og Sæthers poenger om at det finnes spenninger i bærekraftsagendaen som kan være verdt å diskutere. Som nevnt i innledningen, har bærekraftsmålene blitt kritisert for å være assosiert med økonomisk vekst og liberalisme. En liberalistisk strategi basert på økonomisk vekst for å løse bærekraftsmålene vil skille seg fra en strategi som har mer fokus på nedvekst, og ulike strategier for å bekjempe klimaendringer vil lede til ulike utfall.

Dette er spenninger bøkene i liten grad forholder seg til. Bøkene oppfordrer leserne til å bli med på den positive veien som allerede har blitt peilet ut. Utslipp av CO₂ fremstår som kjernen av klimaproblemet, og mye av nøkkelen til å løse det ligger dermed i å erstatte fossil energi med fornybar energi. Alternative måter å leve på blir presentert gjennom grønnbyen i *Hva er greia med klima?*, men ellers tematiseres ikke samfunnsstrukturer. Det kan fungere noe begrensende på barns aktørskap fordi leseren ikke får verktøy til å håndtere de dilemmaene og usikkerheten som oppstår med de ulike handlingsalternativene, og fordi de ikke oppfordres til å ta stilling til utfordringer i dagens samfunn som *er* usikre.

Man kan spørre om det er et poeng å skrive om hva bøkene *ikke* gjør? Ifølge Birkeland et al. (2018, s. 147) kan fraværet av fagemner for barn si noe om hva man mener barn ikke bør eller i stand til å lære. De hevder også at det ser ut til å eksistere en sterk og motstandsdyktig forestilling om at barn ikke interesserer seg for samfunnsspørsmål, og de mener mangelen på bøker om politikk og internasjonale konflikter er påfallende. De tror mangelen kan ha sammenheng med at det er vanskelig å formidle stoffet på en faglig og nyansert måte fordi voksne kunnskapsformidlere har ulike meninger om emnene (Birkeland et al., 2018, s. 147). I og med at *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?* er en del av en leseliste som er ment å gi innsikt i bærekraftsmålene, er det nyttig å studere hvordan de forholder seg til spenningene i bærekraftsagendaen, også hvilke spenninger de ikke forholder seg til. I innledningen skrev jeg også om Gogas hypotese om bokmeldernes manglende tematisering av komplekse bærekraftsdiskurser. Goga spurte om dette kunne reflektere et ønske om å bevare barns uskyld, samt holde ansvar på en armlengdes avstand fra voksne. Jeg skrev at det like gjerne kan handle om bøkens innhold. På bakgrunn av diskusjonen i dette kapitlet, mener jeg hypotesen om at anmelderne i liten grad går inn i komplekse bærekraftsdiskurser fordi bøkene heller ikke gjør det, er styrket.

4.4: En alternativ fremstilling av veien videre

Palmer på nordpolen skiller seg noe ut fra de andre sakprosa-bøkene på leselista i måten den forholder seg til usikkerheter og dilemmaer. *Palmer på nordpolen* tar også for seg viktigheten av en overgang fra fossil energi til fornybar energi, men av sakprosa-bøkene på lista er dette boka som går lengst i å problematisere og vise utfordringene som oppstår i denne overgangen. Et helt kapittel (kapittel 9) er dedikert til fremtidens energi, og hver av fremtidens alternative energikilder har sitt eget oppslag: sol, vind, vann, biomasse, jordvarme og kjernekraft. På samtlige oppslag snakker energikildene for seg selv og forklarer fordeler med dem, men mot slutten av oppslagene nevnes også utfordringer. For eksempel for vind:

Synd at nesten ingen vil ha en vindmølle i hagen sin eller i nærmiljøet. Hrmf. Det er nå alltid noe. Mange sier at vindmøllene ikke er noe fine, og noen irriterer seg over lyden av dem og skyggen som beveger seg. Derfor kommer det stadig flere vindmøller ute i havet, der jeg dessuten blåser mer også. Men hvis jeg virkelig flytter på meg, er halvparten forgjeves, og hvis jeg flytter litt på meg, synes dere det er for lite. Sånn sett er jeg helt enig med sola. Det må finnes opp et batteri som kan lagre energien min. (ter Horst og Panders, 2019, s. 151)

«Og vinneren er ... fremdeles ikke helt åpenbar. Det er ikke en eneste energikilde som oppfyller alle krav» (ter Horst og Panders, 2019, s. 160). Overgangen til fornybarsamfunnet fremstår dermed noe humpete, og ikke så rett-frem. Det holder ikke bare å bruke annen energi, vi må også bruke mindre, og vi mangler fortsatt noen løsninger for å utnytte de fornybare energikildene mest mulig effektivt.

Utfordringer knyttet til el-biler og el-fly kommer også frem. Disse utfordringene blir dog presentert som noe kan løses med videre teknologisk utvikling. For at el-fly skal være et godt alternativ, må batteriene bli lettere (ter Horst og Panders, 2019, s. 140). Hva gjelder el-biler, står det at selv om de ikke har utslipp fra eksosrøret, trenger de energien sin fra et sted, og noen ganger kan den være hentet fra kraftverk som drives av fossilt brensel. «En elbil er altså først ordentlig ren når den bruker strøm fra en ren energikilde» (ter Horst og Panders, 2019, s. 141). Videre står det at vi stadig får flere kilder til fornybar energi. «Ikke bare til opplading av biler, men også til oppvarming av hus og nettbrett, og til fabrikkene. Kort sagt: til å gjøre alt det kull, olje og gass tidligere har gjort» (ter Horst og Panders, 2019, s. 141). Som poengtert tidligere, har Szeman kritisert modeller for energitransisjon som ikke viser at det vil være «hiccups» og «missteps» på veien til et fornybart samfunn. *Palmer på nordpolen* viser noen «hiccups», og demonstrerer at det er mulig å fremlegge dette for et ungt publikum. Men boka fremlegger det også som mulig å fortsette med alt vi gjør i dag, så sant

teknologiutviklingen fortsetter i riktig retning, og på den måten tilbyr den ikke revolusjonere måter å forholde seg til energi på, slik Szeman etterspør.

Det er verdt å nevne at *Palmer på nordpolen* generelt sett portretterer en mer humpete vei videre enn de andre sakprosa-bøkene på leselista, også på andre områder enn energi og teknologi. I boka understrekes det flere ganger at klimaendringer generelt fører med seg stor usikkerhet, og at vi vet ikke alt om konsekvensene av de ulike handlingsalternativene. Det står blant annet at vi må prøve å begrense oppvarmingen til 2 grader, men at det kan bli mer enn 4 grader varmere om vi ikke gjør noe som helst. «Men hallo, det er fortsatt ikke 2100. Det er muligheter for at oppvarmingen havner et sted mellom 1,5 og 4 grader. Følgene av det kan man imidlertid se allerede: isbreer som smelter, havnivåstigning, underlig vær. Og det er bare begynnelsen» (ter Horst og Panders, 2019, s. 79). Kapittel 6 tar for seg at noen mener klimaendringer kommer til å lede til mer krig. *Palmer på nordpolen* får frem at også på dette området er det mye vi ikke vet. Noen mener at krigene i Sudan og Syria har sammenheng med tørken. Tørken gjør at de krangler om mat og vann og fruktbar grunn, men noen mener at voldelighetene aldri hadde funnet sted om ikke menneskene tenkte så ulikt. «Det er derfor vanskelig å si om klimaendringer virkelig kommer til å forårsake så mange kriger» (ter Horst og Panders, 2019, s. 113). Boka muliggjør på den måten forestillinger om at noen aspekter kan gå mindre dårlig enn forventet, men også at det kan komme ubehagelige overraskelser i årene som kommer. Ved å forberede leseren på at mye uventet kan skje, kommuniserer boka også at vi ikke må la overraskelser sette oss ut av spill.

Det fremstår fortsatt som betydningsfullt å gjøre noe selv om mye er usikkert, og det understrekes at «alle gjøre sitt absolutt ytterste: Kullkraftverk må stenges, vindmøller må bygges, og vi må spise færre hamburgere» (ter Horst og Panders, 2019, s. 78). Dette er viktig fordi FNs klimarapporter understreker at noen ting *er* sikre når det gjelder klimaendringer. I deres nyeste klimarapport er det for eksempel tydelig at hver tidels grad spiller en stor rolle for menneskelige liv (WWF Verdens naturfond, 2022). Dermed er det sikkert at klimahandling har en stor effekt, og det er noe *Palmer på nordpolen* også får frem.

Boka behandler i større grad enn de andre bøkene mulige omveier, dilemmaer og uintenderte konsekvenser som kan oppstå på veien til et fornybart samfunn, og åpner dermed opp for at en implisitt leser skal kunne ta stilling til ulike dilemmaer i klimasaken. Men det er fortsatt mange dilemmaer som ikke kommer til syne også. For eksempel fremstår politikere som en relativt homogen gruppe som gjør tiltak for å bekjempe klimaendringer når folk viser at de bryr seg: «I det siste vil stadig flere at det skal gjøres noe med klimaendringene. Derfor har politikerne begynt å gjøre noe. De stenger kullkraftverk, forbyr gamle biler og sier at de

gjør alt de kan for å innfri målene i Parisavtalen» (ter Horst og Panders, 2019, s. 174). I det siste sitatet ser vi at kunnskapen er presentert forklarende, som også er den dominerende presentasjonsformen i boka. Påstandene blir i dette og flere tilfeller presentert uten forbehold, og dermed er det kun den kunnskapen fortelleren eksplisitt tematiserer som usikker, som fremstår som begrenset.

Når det gjelder konsekvenser for aktørskap, viser *Palmer på nordpolen* noen måter å aktivt forholde seg til klimautfordringer som de andre bøkene ikke gjør. Den oppmuntrer til å ta stilling til dilemmaer, og til å fortsette å handle selv når veien videre ikke blir slik man så for seg. Men alle forslagene til hva man kan gjøre i klimasaken, er knyttet til forbrukermakt: alt fra å spise mindre kjøtt, til å bruke iPad i stedet for PC fordi det bruker mindre strøm (ter Horst og Panders, 2019, s. 136–137). Forbrukermakt fremstår som den eneste koblingen individet har til de større sammenhengene. Som poengtert, viser *Hva er greia med klima?* at det er enklere å leve annerledes om vi også strukturerer samfunnene våre på andre måter. Og som jeg skal komme inn på i neste avsnitt, viser *Før øya synker* ungdom som aktivt utfordrer maktstrukturer. Med andre ord oppfordrer bøkene til aktørskap på litt ulike måter. Dermed kan de kanskje supplere hverandre, selv om bøkene i bærekraftsbiblioteket i utgangspunktet ikke oppfordres til å leses i sammenheng.

5. Barnas rolle i risikosamfunnet

Nå som jeg har presentert hvordan bøkene forholder seg til risiko, vil jeg komme mer inn på fremstillingene av barn og unges plass i risikoscenarioene. Hvordan fordeles skyld og ansvar? Hvordan forstår bøkene barn og unges muligheter til å påvirke?

5.1: Makt dynamikken mellom ung og voksen i *Før øya synker*

Før øya synker tematiserer eksplisitt dynamikken mellom unge og voksne i klimakampen. Boka er skrevet fra journalist Teresa Grøtan (f. 1974) sitt perspektiv, og hun bruker hyppig jeg-pronomen i løpet av boka. Men det er ungdommene hun besøker, deres erfaringer med klimaendringer, og deres bidrag i klimakampen som er bokas hovedtema. Det kommer tidlig frem at det er et gap mellom erfaringene og kunnskapen som Grøtan har, og som ungdommene hun besøker har. I innledningen forteller Grøtan at den største brannen i Californias historie brøt ut mens hun var der. «For meg var brannen et sjokk, men for ungdommene jeg var sammen med, kom ikke brannen som noen stor overraskelse» (Grøtan, 2018, s. 7). Det viser at noen ungdommer allerede har risikofaktorer som en integrert del av sin verdensforståelse. For ungdommene i boka trenger ikke vanskelige følelser å være et hinder for handling. Ungdommene i boka lever med det Beck beskriver som forventning om at katastrofe vil skje, men tar likevel (eller kanskje derfor?) aktive valg for å påvirke videre utfall. Selv om jeg tidligere har skrevet at bokas tydelige distinksjoner mellom god og ond kan undergrave betydningen av å handle i mellomsenarioer, gjør *Før øya synker* også grep for å forberede leseren på en endret verden ved å fremstille risikoen som noe man kan tilpasse seg, uten at det leder til passivitet.

I boka fremstilles ungdommens rolle som sentral i å løse klimaproblemene. Avslutningsvis i innledningen konstaterer Grøtan at det ikke er for sent å løse klimaproblemet av to viktige grunner. Den første er at det fortsatt er mulig å redde jorda slik vi kjenner den ved å endre holdninger og ta i bruk ny teknologi. «Den andre grunnen er verdens ungdom. Dagens ungdom er smartere enn generasjonene før» (Grøtan, 2018, s. 9). Videre henvender hun seg direkte til unge lesere: «Dere har mer utdanning, og dere er sunnere og sterkere. Og, kanskje viktigst: Ungdom i dag kjenner verden og hverandre bedre. Kunnskap og kjennskap er det vi trenger for å kunne føle for og med mennesker og natur» (Grøtan, 2018, s. 9).

Som poengtert av blant annet Myren-Svelstad (se innledning), leder ikke gode holdninger nødvendigvis til handling, og i denne sammenhengen bør det nevnes at kunnskap om årsaker til og konsekvenser av klimaendringer ikke nødvendigvis gjør det heller (se for eksempel Straume, 2017, s. 33–34). Mange ungdommer vet allerede mye om årsaker til og

konsekvenser av klimaendringer, men føler at de mangler kunnskap om hvordan de kan påvirke politisk (Selboe og Sæther, 2018; Straume, 2017, s. 139). For øvrig viser *Før øya synker* også noen eksempler på ungdom som involverer seg politisk.

Videre i boka fortsetter ungdommens kunnskap og engasjement å bli oppvurdert, mens det vises at voksgenerasjonen har gjort feil og ikke nødvendigvis er til å stole på. Allerede tidlig i innledningen blir det nevnt at verdens statsledere skrev under på Parisavtalen i 2015, og det blir stilt spørsmål om vi kan «stole på at de vil gjøre jobben sin?» (Grøtan, 2018, s. 6). Vi får også se flere eksempler på ungdom som aktivt engasjerer seg i klimasaken og utfordrer det politiske systemet som i hovedsak blir styrt av voksne. I California snakker Grøtan med Hazel, en av 21 ungdommer som har saksøkt regjeringen i USA. Kravet i søksmålet er at USA drastisk skal redusere sine utslipp av klimagasser (Grøtan, 2018, s. 66). En av de andre aktivistene bak søksmålet, Isaac, innrømmer: «Det er ikke alltid jeg lytter til de voksne. De har sine egne planer og er ikke til å stole på. Hvis jeg ser andre ungdommer gjøre noe, er jeg mer villig til å gjøre det samme selv. Derfor gjør jeg dette» (Grøtan, 2018, s. 71). Siste side i kapitlet om California består av et intervju med høyesterettsadvokat Pål W. Lorentzen. Han har jobbet med grunnlovsparagraf 112 som grunnlovsfester retten til et levelig miljø i Norge. Han sier at mennesker med makt har økonomiske interesser av å forhindre en klimavennlig politikk, og oppfordrer ungdom til å reise opprørsfanen: «De unge må jaggju heise fanen og si: Dette aksepterer vi ikke. Dette rammer oss. Dette er bekvemmelighet. Så min anbefaling til de unge er bare å dra til, så hardt dere kan» (Grøtan, 2018, s. 27). Ungdommens rolle blir dermed fremhevet både av Grøtan, ungdommene selv og andre voksne som Grøtan intervjuer.

At boka viser aktive ungdommer, er en av grunnene til at Bjørnstad (2020) konkluderer positivt om bokas dannelsespotensial. Hun mener at ungdom i boka fungerer som modeller som leserne kan rette seg etter. Jeg vil ikke argumentere mot dette, men utvide diskusjonen. Her mener jeg aetonormativitetbegrepet kaster et videre lys over bokas potensial. Begrepet er nyttig for å si noe om hva slags type aktørskap boka oppfordrer til. *Før øya synker* viser at de voksne ikke alltid er til å stole på, og dermed at deres makt er betinget. Boka oppfordrer ikke bare til handling generelt, men også til å stille spørsmål ved dagens utvikling, og dermed utfordre og påvirke den her og nå. Boka demonstrerer på mange måter at det ikke holder at unge vokser opp til å bli gode økoborgere, om ikke også de voksne tar grep. Som Pia fra Svalbard formulerer angående viktigheten av at voksne skal handle: «Om min generasjon skal leve på en bra jord, en plass der vi kan oppleve bra ting, har de ikke råd til å la være» (Grøtan, 2018, s. 17).

Selv om boka tematiserer viktigheten av å utfordre de voksne, og at voksne også må ta ansvar, kan det noen ganger fremstå som om det er for sent for de voksne å gjøre noe. Klimajournalist Elisabeth Kolbert, en av ekspertene Grøtan intervjuer, sitt budskap til unge er: «Til ungdommen vil jeg si at jeg er virkelig lei meg for at min generasjon etterlater dette til dere. Dere er nødt til å være mye smartere enn vi har vært» (Grøtan, 2018, s. 75). Grøtan avslutter også boka med å skrive:

Dere unge har makt. Ungdom har utholdenhet og vilje, evne til å utvikle og ta i bruk ny teknologi, engasjement og mot til å si ifra og ikke minst vilje til å stå sammen for å skape en bedre framtid. For dere skjønner noe mange av oss voksne dessverre ikke har forstått, eller har glemt: Intet menneske er en øy. (Grøtan, 2018, s. 84)

Budskapet i boka kan sies å være dobbelt: På den ene siden er det viktig at det skjer noe her og nå, og ungdom kan være med å presse voksne til handling, men på den andre siden er ikke de voksne, som har stemmerett og styringsmakt, smarte nok til å gjøre gode valg, og de unge må velge bedre. Det gjør at det blir noe uklart eksakt hvilken rolle unge kan ha i å påvirke de voksne.

Denne dobbeltheten kommer også frem i Grøtans tematisering av egne valg og vaner i boka. Grøtan er åpen om at hun har flydd mye for å kunne skrive denne boka, og dermed har bidratt «til mer utslipp av karbondioksid enn jeg liker å tenke på» (Grøtan, 2018, s. 6). Bakerst i boka har Grøtan ført opp et eget CO₂-regnskap som viser hvor mye utslipp hennes reiser har generert i løpet av arbeidet med boka. Videre skriver hun at hun gleder seg til sin «første reise i et elektrisk fly. For jeg vet at jeg kan si aldri så mange ganger at jeg gjerne vil fly mindre, men innerst inne vet jeg ikke kommer til å miste reiselysten med det første. Og den lysten, den strekker seg betydelig lenger enn et hurtigtog kan frakte meg» (Grøtan, 2018, s. 82). På bokas siste sider (s. 82–83) blir det brukt tre avsnitt på Grøtans forsvar av egne vaner når det kommer til flyreising.

Åpenheten om utslipp og CO₂-regnskapet kan tolkes som strategier for å vise frem tekstens sømmer, mer spesifikt det som kan oppleves som problematiske aspekter ved produksjonen av teksten. På den måten åpner boka opp for å la leseren reflektere over dilemmaer man kan møte når man lever i et risikosamfunn. Veier for eksempel kunnskapen hun sprer gjennom boka opp for risikoen assosiert med utslippene fra reisene? Er det en nødvendig byttehandel? Grøtan lar likevel ikke dette forbli et åpent spørsmål i boka. Presentasjonen går over fra å være problematiserende til å være rettferdiggjørende. Boka har tidligere oppfordret til å ikke stole på voksne, men når Grøtan som selv er voksen, lukker bokas diskusjon med å forsvare egne handlinger, kan dette tolkes som en konservering av

aetonormativiteten. Eller kanskje blir det riktigere å si at det er et generelt forsvar for en type miljøsyn. På den andre siden, kan rettferdiggjørelsen virke svak fordi den i hovedsak handler om hva Grøtan har lyst til, og ikke hva som er bra for klimaet, og dermed kan det også tenkes at leserens oppmerksomhet blir rettet mot forfatterens feilbarlighet. Det kan legge til rette for en normkritisk lesning, og kritisk tenkning kan forstås som en måte å utøve aktørskap på.

Det er interessant å se dette i sammenheng med bokas øvrige fortellerstil. Grøtans vurderinger av situasjoner er generelt fremtredende i boka og fungerer ofte som ramme for de ulike historiene. Et eksempel på det ser vi i fremstillingen av samtalen Grøtan har hatt med Pia på Svalbard:

Jeg spør Pia hva som er mulig å gjøre. Det er ikke så lett å være den første, den som sier ifra, svarer hun. *Det har hun helt rett i.* Man risikerer mye, man kan bli gjort narr av, man kan bli kalt en bedreviter, en som tror en er bedre enn andre, man kan bli kalt for politisk korrekt, noe som høres fint ut, men som ikke er ment fint. Det er alltid tryggest å være mest mulig lik alle andre, gjøre som alle andre og mene og tenke og snakke som alle andre. (Grøtan, 2018, s. 17, [Min utheving])

I sitatet over blir kunnskap først forklart og så vurdert mens leseren inviteres til å observere. Avsnittet kan tolkes som et forsøk på å oppmuntre til aktørskap fordi det understreker at det er nødvendig og dessuten veldig modig å handle selv når man ikke blir oppmuntret av andre rundt seg til å gjøre det. Det uthevede sitatet kan også tolkes som en invitasjon til leseren til å tillegge Grøtans vurdering verdi og akseptere hennes autoritet. Den makten som hun selv har, fremstår ikke like betinget som den andre voksne sitter på. Helhetlig sett kan man si at voksnes makt både blir utfordret og akseptert i ulike situasjoner i boka. Dette er kanskje naturlig all den tid voksne må ha en viss autoritet over barn, men det er uansett interessant å se i hvilke situasjoner autoriteten blir utfordret og ikke. Det at Grøtans autoritet ikke fremstår som så betinget som andre voksnes autoritet, er også en spenning som kan være interessant å ta tak i og diskutere for de som holder lesesirkler basert på bærekraftsbiblioteket, og som vil rette oppmerksomheten mot at maktsystemer er betingede.

Fordeling av skyld og ansvar mellom voksne og barn har blitt tematisert av andre barnelitteraturteoretikere, blant annet Clémentine Beauvais. Beauvais (2015, s. 3) mener at barn har en type makt de voksne ikke har, en type makt hun kaller «might». Med «might» refererer hun til en fremtidsbundet makt, som skiller seg fra den makten voksne har i form av autoritet. Voksne har en autoritet som kommer med alder og erfaring, mens barn «are *mighty* because their specific form of 'power' is dependent on the existence of a future for them in

which to act» (Beauvais, 2013, s. 82). Barn har med andre ord et stort mulighetsrom, mens voksnes mulighetsrom innskrenkes etter hvert som de blir eldre. Beauvais skriver generelt i positive vendinger om denne type makt, men hun mener likevel at den har en tendens til å bli for stor i økolitteratur for barn. Barna blir pålagt både skam for å være med på å ødelegge jorda, og et umulig ansvar for å redde den. «In other words, such books are not disempowering for the child: they are too empowering. They set up expectations of might on the child's part which are impossible to follow». Beauvais (2015, s. 9) ser barnelitteraturens forsøk på å nå ut til et imaginært barnepublikum som et uttrykk for voksnes intensjoner. Ifølge henne er økolitteraturen ofte en refleksjon av voksnes feil og mangler. Voksne skammer seg over å ha bidratt til miljøproblemene og for at de ikke greier å løse dem (Beauvais, 2015, s. 178).

Før øya synker kan passe inn i mønsteret som Beauvais beskriver. De unge blir først innlemmet i skammen knyttet til å forårsake klimaendringer: «Vi vet at det skjer. Og vi vet at det er vår feil» (Grøtan, 2018, s. 5). Deretter er det verdens ungdom som er hennes kilde til håp etter hun har opplevd «dyp uro» (Grøtan, 2018, s. 9). Man kan stille spørsmålsteget ved hvorvidt det er problematisk at unge blir innlemmet i skammen i økolitteraturen for barn. Overgangen til et bærekraftig samfunn vil være så stor at den neppe kan foretas uten ubehagelige erkjennelser og følelser. Noen typer skam- og skyldfølelser kan dessuten lede til politisk handling på vegne av de som er mindre heldige enn en selv (se for eksempel Bartky, 2002, s. 131–150). Ingerid Straume, PhD i pedagogisk filosofi, har også oppsummert mange argumenter for å gi barn ansvar. Et instrumentelt argument er at barna ikke er like preget av dårlige vaner og fornektelse som mange voksne er (Straume, 2017, s. 150). Et moralsk argument er at det gir barn muligheten til å gjøre det de synes er rett (Straume, 2017, s. 151). Barn trenger trygghet og tro på at handlinger nytter (Straume, 2017, s. 147), men i og med at barn har behov for at verden vil bestå, er det kanskje enda viktigere at barn får *delta* sammen med de voksne (Straume, 2017, s. 152). Straume (2017, s. 152) argumenterer også for at barns bekymring – og medvirkning – kan bli en motivasjon for at voksne tar *reelt* ansvar, om de vil skåne barna fra den bekymringen. Man kan dermed tenke at det kan ha positive effekter også for voksnes klimahandling å innlemme unge i vanskelige følelser, som bekymring, og kanskje også skam.

Dette er reelle etiske dilemmaer som ikke har enkle svar, men det er i hvert fall ikke utelukkende negative aspekter ved å innlemme unge i skammen. Det er kanskje et større problem når barn blir fremstilt som en kilde til håp, på en måte som gjør at voksne selv kan

unnslippe ubehag. Utfordringen ligger kanskje i å skrive en litteratur som gir rom til ubehaget til både barn og voksne?

5.2: Klimahandling i *Hva er greia med klima?*

Hva er greia med klima? har ikke et skarpt skille mellom voksne og barn, men tar tvert imot grep for å minske avstanden mellom dem. Derfor er det ikke like mye å kommentere om maktdynamikken mellom voksne og barn i denne boka. Et kollektivt, menneskelig «vi» står bak klimaendringene, og skal løse problemene. På første oppslag blir klimaendringer presentert som «et av verdens største problemer», og «alle mennesker på jorden må løse problemet sammen». Ole forklarer at hver eneste person på jorden er «bare lille meg», men at det er viktig at alle tenker at de kan gjøre litt, «så blir det mye til sammen. Da kan vi klare det!» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 1). Når Ole og Jenny blir presentert som aktive, til tross for å også være «lille meg», kan deres engasjement for klima tolkes som en måte å visualisere barns mulige engasjement. Samtidig er Jenny og Ole voksne, og det understreker at barn og voksne er en del av en felles kamp. Det kollektive vi-et blir likevel nyansert av at Jenny kommenterer er at noen må gjøre mer enn andre, og Ole svarer «Jada, politikere for eksempel. Og de som eier fabrikkene». Dermed fremstår det heller ikke som alt er opp til barna, og barnas rolle blir mindre sentral enn i *Før øya synker*.

Barn får ingen konkret rolle i *Hva er greia med klima?*. Men siden Jenny og Ole sine reaksjoner og handlinger kan fungere som modeller for både barn, og andre med mindre formell makt (som ikke er politikere eller fabrikkeiere), vil jeg videre skrive om deres roller i boka. I tillegg til å være formidlere av klimakunnskap, får vi se hvordan Jenny og Ole reagerer på, og handler i møte med klimaendringene. Jeg kommer til å skrive om deres reaksjoner på effektene av klimaendringer, samt om handlingene de foretar og konteksten rundt disse handlingene.

Boka har en relativt lineær fremstilling på den måten at årsaker, effekter og mulige løsninger på klimaendringer blir presentert kronologisk og for det meste hver for seg. De fleste sidene i boka tar for seg effektene av klimaendringer nå. En effekt som Jenny og Ole, og dermed også leseren, får se gjennom reisen med Naut, er at «Planter og dyr blir borte for alltid» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 16). For eksempel får vi se bilde av en død gylden padde som «ble utryddet fordi klimaet i regnskogen ble tørrere» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 16). En annen klimaeffekt er «Villere vær! Mer og mindre regn». Ole forklarer at «For oss mennesker er det ikke høyere temperatur som er verst. Det største

problemet er at det regner mer enn før, eller at det regner mindre enn før» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 17). Ole og Jenny reiser så til en skog som brenner i California. Det blir forklart at tørkeperioder i California har blitt lengre og mer ekstreme de siste tiårene. Leserne blir presentert for voldsomme bilder bestående av tykk, grå røyk, svarte trær og røde og oransje flammer. Jenny har et bekymret ansiktsuttrykk når hun ser brannene og uttrykker «stakkars dyrene!». Ole kommenterer «Det er stakkars menneskene også. Mange hus har brent ned» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 17). Det blir dermed presentert som positivt å reagere emosjonelt i møte med klimaendringenes effekter.

Mot slutten av boka kan vi se at Jenny og Ole omsetter følelsene til handling. Jenny og Oles direkte aktivisme ser vi først på siste oppslag med tekst. Jenny forteller at det gjøres veldig mye for å redde jorden. Smarte oppfinnere finner stadig opp nye, lure måter vi kan leve på uten utslipp, og Ole minner om at nesten alle land i verden har blitt enige om å kutte utslippene. Jenny har et noe bekymret uttrykk mens hun sier: «Nå må de gjøre det de har lovet å gjøre!». Ole tar knyttneven i været og sier «Jeg skal minne dem på det!», en isbjørn gjør det samme og kimer med «Jeg også!», og Jenny konkluderer «Det bør vi alle gjøre» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 34).

Man kan tenke på bokas avslutning som en ta-med-hjem-beskjed til leseren. Oppfordringen som står igjen til slutt i *Hva er greia med klima?* er å minne landene som har signert Parisavtalen på å gjøre jobben sin med å kutte utslipp. På et vis fremstår voksnes makt, eller snarere politikerens makt, som betinget: det er både mulig og nødvendig å utfordre den. Oppslaget om grønnbyen, som viser måter å leve på i fremtiden, blir altså komplimentert med en bevisstgjøring om virkemidler som kan tas i bruk for å påvirke utviklingen her og nå. Tidlig i boka blir det poengtert at politikere og fabrikkere har et særlig ansvar, men på slutten vises det også at det kan finnes en kobling mellom det barn (og andre) gjør og det politikerne gjør, fordi barn kan minne makthavere på å faktisk ta ansvaret på alvor. Barn blir dermed forstått som aktører som kan ha politisk påvirkningskraft.

Hva er greia med klima? fungerer som en påminner om at det er viktig å gjøre noe, men viser ikke metoder for *hvordan* man kan påvirke. Her er boka avhengig av supplement fra andre kilder og kanskje også leserens tidligere kunnskap. Man kan tenke at mange barn som leser boka er kjent med for eksempel klimastreiker eller andre påvirkningsmuligheter. *Før øya synker* viser noen, om ikke mange, handlingsmuligheter, og kan sånn sett fungere som et slikt supplement.

Det er først på bokas siste oppslag at vi ser hva Jenny og Ole *gjør* med risikoen som er portrettert gjennom boka. Her blir leseren minnet på alvoret i situasjonen, gjennom en

dinosaur som på humoristisk vis minner om at vi kan ende opp som den om vi ikke bekjemper klimaendringene. Men til tross for alvorret, er det siste oppslaget først og fremst preget av harmoni. Illustrasjonene på siste oppslag består av rolig, blått vann, sol og grønne trær. I et risikoperspektiv er det interessant at årsaker, virkninger og løsninger blir presentert hver for seg i *Hva er greia med klima?*. Alvorlige utsagn blir ikke fulgt opp idet de blir presentert. For eksempel skjer et hopp etter følgende sitat: «Mange steder i verden er det så lite vann at det i verste fall kan bli krig mellom land, hvis det blir enda mindre vann å dele» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 19). Neste oppslag handler om noe helt annet, nemlig hva som er forskjellen på vær og klima. Handlingene Jenny og Ole foretar, er presentert i et idyllisk landskap, og kontrasten til det tidligere alvorret er stor.

De idylliserende bildene kan tolkes som en strategi for å fremme håp. Det er et vanlig trekk ved barnelitteratur at avslutningene er håpefulle. Både Nodelman og Nikolajeva mener at barnelitteraturen typisk følger et grunnleggende mønster i form av en hjem-borte-hjem-struktur (Nodelman, 1997, s. 14–18; Nikolajeva, 2017, s. 21). Hovedkarakteren vender typisk hjem igjen til trygge omgivelser for å gi barnet en forsikring eller trygghet. Det er også stor enighet blant forskere innen flere fagfelt om at håp er nødvendig for å skape handlingsmotivasjon.

Et spørsmål man da kan stille, og som har blitt stilt blant annet av Straume (2017, s. 181), er hvordan klima- og miljøproblemer kan formidles på en slik måte at alvorret og farene blir tydelige nok, samtidig som man ansporer til handling og bevarer håpet. Vi vet for eksempel at noen aspekter ved klimakampen kommer til å gå dårlig, og at unge *kommer* til å se at klimaet forverrer seg. Hvis man formidler at handling vil lede til en idyllisk avslutning, vil barn da kunne se at det nytter å gjøre noe, også når det går dårlig? Straume stiller spørsmål ved om fortellinger om bærekraft *må* være oppmuntrende og løsningsorienterte, eller om man også kan tenke annerledes om dette. Straume foreslår at omsorg for andre kan være en annen motivasjon for handling enn forestillinger om et bedre liv. «Omsorg for andre, også for de som ikke er født ennå, har eksistert i mange kulturer, noe som må bety at det igjen kan bli en samfunnsmessig norm og realitet. Små barns evne til å føle empati og omsorg er også godt dokumentert» (Straume, 2017, s. 183).

Hva er greia med klima? spiller på håp og positive scenarier, men også empati for å bygge opp handlingsmotivasjon. Jenny og Ole har et følelsesmessig engasjement i klimakampen, og boka fremlegger dette som positivt. Hyppig bruk av utropstegn i verbalteksten understreker det følelsesmessige engasjementet. Jennys utbrudd «stakkars dyrene!» signaliserer at bekymring og engasjement går hånd i hånd.

Følelser spiller en viktig rolle i *Hva er greia med klima?*, men på en litt annen måte enn i *Før øya synker*. I *Før øya synker* blir frustrasjon og usikkerhet i møte med risiko koblet mer direkte til handling. Skogen brenner, og ungdommene tar aktive grep der og da, mens Jenny og Oles aktivisme er løsrevet fra de dramatiske scenene som vi vet vi vil se mye av i årene som kommer. Hva konkret som er effekten av det, er vanskelig å svare på uten empiri, men lingvist George Lakoff har noen interessante betraktninger om klimakommunikasjon som kan belyse problemstillingen. Lakoff (2010) har skrevet om viktigheten av å innramme miljøproblemer. Han mener det er nødvendig å adressere folks hverdagsbekymringer dersom man skal få folk til å handle for miljø. Med det kan man kanskje spørre om handling plassert i idylliske landskap, resonnerer med den bekymringen som mange unge forteller at de føler på i dag? En ensidig positiv fremstilling kan antagelig også bidra til et forenklet bilde av veien videre, slik jeg har vært inne på tidligere. Jeg kan ikke gi et tydelig svar på om harmoniske avslutninger i klimalitteraturen for barn er positivt eller ei. Kanskje trenger man både det *og* andre former for fremstillinger? Det er i hvert fall spørsmål det kan være verdt å reflektere over.

5.3: Barn som politiske aktører

Jeg har allerede vært inne på spørsmål om barn og politikk, men på grunn av politikken sentrale rolle i å håndtere klimautfordringer, fortjener diskusjonen om politikk noe videre utdypning. Så langt har jeg vært inne på at *Før øya synker* viser ungdom som bruker politiske virkemidler, i form av for eksempel søksmål, for å oppnå klimahandling, og at *Hva er greia med klima?* viser at barn kan spille en rolle i politikken gjennom å minne statsledere på ansvaret de har. Jeg har også påpekt at bøkene i liten grad går inn i spenningene i bærekraftsagendaen. Samtidig har bøkene et tidvis høyt kompleksitetsnivå, og forstår barn som kompetente politiske aktører i mange sammenhenger. Men på hvilke måter?

Som nevnt i 4.1, kommer *Før øya synker* litt mer inn på samfunnsmessige drivkrefter bak klimaproblemer enn *Hva er greia med klima?*. *Før øya synker* uttrykker flere steder at rike, vestlige land har et særlig ansvar i klimakampen (Grøtan, 2018, s. 45, s. 56, s. 68, s. 75). Hvert kapittel i boka avsluttes med et intervju med ulike personer med autoritet på miljøfeltet. En av dem er Choi Yeeting, klimarådgiver for presidenten på Kiribati. Han sier:

Rike, vestlige land har tid på seg. For oss er det en tikkende bombe. Vi forsvinner. Jobben min er en tung byrde. Jeg jobber hardt for at vår stemme skal bli hørt. Jeg forteller det samme om og om igjen, men er det noen som hører etter? Vi er i praksis tiggere. Hvor mange ganger gir du til en tigger? Du gir ham den første dagen, og du

gir ham den andre dagen, men når den tredje dagen kommer og tiggeren sier det samme, finner du unnskyldninger for å slutte å gi. Slik oppfører vestlige land seg når jeg forteller om situasjonen vår. (Grøtan, 2018, s. 45)

Dette er miljøsyn som kan kobles til klimarettferdighetsbevegelsen som ser miljøproblemene i sammenheng med urettferdig fordeling av ressurser, og typisk mener at rike land har et særlig ansvar for å omstille seg. Ifølge mange i klimarettferdighetsbevegelsen har vi en altfor høy levestandard i rike land. Man kan si at miljøsynet som her kommer til uttrykk, står i kontrast til det miljøsynet Garrard kaller «environmentalism» og som Grøtan kan sies å representere når hun forsvarer egne vaner. Dermed blir leseren av *Før øya synker* presentert for litt ulike miljøsyn. Det blir likevel ikke *synliggjort* at det er ulike syn. Det fremstår som om alle som kjemper for miljøet er en del av en felles helhet for å redde verden. Dette illustrerer igjen poenget om at de ulike strategiene knyttet til bærekraftsmålene er utydelige, og at leseren ikke inviteres til å ta stilling til spenningene.

Hva er greia med klima? forstår barn som aktører som kan inngå i ganske komplekse diskusjoner om klima. I boka blir leseren presentert for spørsmål som noen ganger blir fremmet av klimaskeptikere, og Jenny og Ole svarer på disse spørsmålene. Når Naut reiser tilbake i tid til vikingtiden, hvor det var 1–2 grader varmere på Grønland enn nå, spør for eksempel Jenny: «Hvordan kan forskerne være sikre på at oppvarmingen nå ikke skyldes solen?» (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 29). Naut reiser igjen til nåtiden, og det forklares at helningen på jorden og aktiviteten på solen i vår tid egentlig skulle tilsvare at det ble litt kaldere i vår tid. I stedet har det blitt varmere samtidig med at «det er 40 % mer CO₂ i atmosfæren enn det var før vi begynte å brenne olje og kull», og det er et bevis på at CO₂ har bidratt til oppvarming av jorda (Mathismoen og Jordahl, 2019, oppslag 29). I boka blir leserne presentert for kunnskap som kan brukes i møte med de som ikke tror på at klimaendringer er menneskeskapte. Klimaskepsis er et miljøsyn som passer til det Greg Garrard gir merkelappen «cornucopia». «Cornucopia» er en type klimaskeptikere som enten mener klimaproblemer er illusjoner eller overdrevne (Garrard, 2012, s. 18). I *Hva er greia med klima?* blir unge lesere forstått som noen som kan delta i debatter om klimapolitikk. Det er imidlertid én type miljøsyn som blir utfordret.

Før øya synker forstår barn som kompetente nok til å få innsikt i politiske dimensjoner, og *Hva er greia med klima?* forstår barn som kompetente nok til å imøtegå klimaskeptikere. Bøkene rommer en forståelse av barn som politiske aktører. Det i seg selv kan bidra til å åpne noe opp for politisk handlingsrom, noe fagbøker for barn ikke har gjort mye av tidligere (jamfør Birkeland et al. 2018, s. 147). Men bøkene inviterer ikke til at

leserne skal ta stilling til politiske forskjeller blant dem som vil handle for miljøet. Hver enkelt bok kan kanskje ikke vurderes ut fra dette, da man for eksempel kan argumentere for at det er utenfor en boks omfang å komme inn på politiske forskjeller, eller at tematikken er for kompleks i forhold til lesernes alder. Men det handler nok ikke bare om at det er for komplisert, i og med at kompleksitetsnivået på de naturvitenskapelige forklaringene i bøkene er høyt. Dessuten er det interessant at det er en *tendens* at bøkene ikke tar tak i politiske spenninger. Som redegjort for tidligere, går *Palmer på nordpolen* lenger i å vise ulike veier videre, men politikere fremstår som en relativt homogen gruppe, og ulike miljøsyn blir ikke presentert. *Når det regnar i Afrika* forklarer klimakrisa ut fra meteorologisk forskning, og forklarer sammenhengen mellom drivhusgasser, nedbør og tørke. Boka kommer ikke inn på samfunnsmessige drivkrefter bak utslippene.

Dette ser også ut til å gjelde flere klimabøker. Førsteamanuensis i norskdidaktikk, Jonas Bakken (2019), har analysert Ole Mathismoen og Jenny Jordahls forløper til *Hva er greia med klima?*, nemlig *Grønne greier: om natur og miljø og sånt* (2018). Boka står på leselista for bærekraftsmål 7. Om den skriver Bakken:

Med få unntak har Ole og Jenny samme perspektiv på de natur-og-miljø-temaene som tas opp i boka, og andre perspektiver enn deres får i liten grad komme til uttrykk Alle disse problemene er skapt av mennesker, men hvem som har gjort det, hvilke motiver de har hatt, eller hvilke samfunnsprosesser som kan ligge bak, blir i stor grad usynliggjort både i den språklige framstillingen og i illustrasjonene. (Bakken, 2019, s. 25)

Han hevder at en slik fremstillingsform er problematisk fordi unge lesere ikke forberedes godt nok til å delta i diskusjoner om denne typen miljøspørsmål (Bakken, 2019, s. 27).

Flere forskere innen feltet miljøformidling for barn i skolen taler for en pluralistisk tilnærming til miljøspørsmål. Det innebærer å presentere elever for de konfliktene som er knyttet til ulike miljøspørsmål, og la dem granske kritisk både kunnskapsgrunnlaget, verdiene og interessene som ligger bak de ulike posisjonene i konflikten (Bakken, 2019, s. 7). Det Bakken ikke får frem så godt, er at boka i det hele tatt forstår barn og unge som politiske aktører, og gjør grep for å engasjere dem i debatten.

Politikk og etikk kan være vanskelige temaer å ta opp med barn, og mange lærere synes det er vanskelige temaer å ta opp i klasserommet. Straume (2017, s. 139) mener det kan ha sammenheng med en sterk idé om at barn har rett til en åpen fremtid, og dermed rett til å selv velge sin livsvei uavhengig av skolens preferanser i verdispørsmål. Straume argumenterer imidlertid for at det kan være mer etisk å øke handlingsrommet til unge enn å

unnløte å gjøre det ved å ikke diskutere politikk. «Ved å gi redskaper til å påvirke fremtiden, øker barnets frihet i form av handlingsmuligheter. Dette er *også* en versjon av barnets rett til en åpen framtid» (Straume, 2017, s. 140). Det politiske aktørskapet som skrives frem i sakprosa-bøkene på leselista, er kanskje best tilpasset en stabil verden. Men i et risikoperspektiv, hvor unges fremtid er mer ustabil og mindre åpen, kan det være gode grunner til å gi barn flere verktøy til å håndtere risikoen.

5.4: Konsekvenser for aktørskap

Barn og unge får en aktiv rolle i risikoscenarioene i begge bøkene. I *Før øya synker* blir leseren presentert for ungdom som aktivt deltar i samfunnet selv om de lever med usikkerhet. Boka oppmuntrer dermed til aktørskap i en risikopreget verden. Boka viser også frem at voksnes makt er betinget, og at unge kan utfordre den makta her og nå, som også kan være positivt for aktørskap. Samtidig går avslutningen av boka langt i å forsvare forfatterens vaner, og bokas håp er knyttet til at unge er mer kunnskapsrike enn voksne. Det kan fremstå som om det er for sent for de voksne, og at redningen av jorda først og fremst er avhengig av at de unge gjør noe. Det kan være begrensende for barns aktørskap når boka forsvarer miljøskadelige reisemåter med argumentasjoner som er basert på lyst. Samtidig kan Grøtans forsvar av egne vaner gjøre at en observant leser, eller en leser som får støtte i lesningen sin, leser boka på en normkritisk måte.

Hva er greia med klima? viser at det både er nyttig og nødvendig å gjøre noe selv om man er liten, implisitt også om man er barn. Boka oppfordrer også til følelsesmessig engasjement, som kanskje kan virke motiverende, men den idylliske konteksten rundt Jenny og Oles aktivisme kan i verste fall gjøre at håpet virker urealistisk. Boka gir små hint til at de voksnes makt er betinget, på den måten at det er nødvendig for alle å minne de voksne på å gjøre jobben sin, men viser ikke hvordan barn kan utfordre denne makten. *Hva er greia med klima?* viser i større grad enn *Før øya synker* at vi trenger radikale endringer i måten samfunnet er strukturert på, og at alle må være en del av endringene, ikke bare de unge, men er litt mindre tydelig på hva de unges rolle i å oppnå disse endringene er.

Totalt sett kan man si at fremstillingene kan ha flere positive konsekvenser for aktørskap, men også har sine begrensninger. *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?* viser at barn kan delta i klimakampen ikke bare ved å endre egne vaner, men også ved å delta politisk. Begge bøker viser en tiltro til at barn kan ha en rolle som politiske aktører, og delta i politiske samtaler om klima, men gir likevel ikke innsikt i politiske forskjeller.

6. Antroposentrisme som positiv kraft?

Nå som jeg har anvendt teori som inntar et menneskelig perspektiv, kan jeg komme tilbake til diskusjonen om antroposentriske perspektivers plass i økokritisk barnelitteraturforskning.

Økokritisk forskning på barnelitteratur innebærer ofte en vurdering av om barnebøker er god økolitteratur. Hvis man legger til grunn at en antroposentrisk holdning til natur er skadelig, og at en økosentrisk holdning er nødvendig for å danne gode økoborgere, men oppdager antroposentriske holdninger i en tekst, havner man i et dilemma. Kan man fortsatt forsvare litteraturen som god økolitteratur? Bjørnstad (2020) og Schwebs (2018) har begge, ut fra et økosentrisk perspektiv, forsøkt å forsvare barnebøker med antroposentriske elementer som god økolitteratur. Men det er noen utfordringer knyttet til de strategiene de har brukt, og de skal jeg komme inn på nå.

Bjørnstad har påpekt at flere av fotografiene i *Før øya synker* er antroposentriske, for eksempel fotografier som viser ungdom som nyter naturen: «Flere av de feirende fotografiene viser også menneskelig rekreasjon i naturen og naturen som en viktig ressurs for menneskets grunnleggende behov. Naturen er altså framstilt i et antroposentrisk perspektiv, der den særlig tilskrives verdi ut ifra menneskets egen subjektsposisjon» (Bjørnstad, 2020, s. 72). Likevel mener Bjørnstad at vi ikke har med en nedrangering av naturen å gjøre, og poengterer at forfatteren selv har et økosentrisk perspektiv og en holistisk tenkemåte blant annet fordi Grøtan spør om vi vil finne måter og vilje i tide til at vi kan sikre mennesker og andre arters overlevelse (Bjørnstad, 2020, s. 73, [min utheving]).

Argumentasjonen til Bjørnstad her er noe paradoksal. Hun har som premiss i oppgaven at et økosentrisk perspektiv på naturen er nødvendig for å danne økoborgere, men omtaler de feirende naturbildene som antroposentriske uten at hun mener de er problematiske. Det fremstår som hun mener at det økosentriske budskapet reddes fordi forfatteren kommenterer at klimaendringene også truer andre arter enn mennesket. Bjørnstads strategi for å forsvare boka som god økolitteratur, er dermed å si at det er greit med noen antroposentriske elementer så lenge det helhetlige budskapet er økosentrisk. Men hvis vi først anerkjenner at noen antroposentriske elementer kan være positive for miljøbudskapet, hvorfor må helheten være økosentrisk for at boka skal være vellykket? Hva hvis man tenker seg en person som leser en bok med et antroposentrisk utgangspunkt, og andre bøker med et økosentrisk utgangspunkt. Kan ikke da den antroposentriske boka være et nyttig bidrag i helheten? Det gir mening å forstå utgangspunktet til *Før øya synker* som antroposentrisk. Kiribati er i ferd med å bli tatt av havet. Mange vil være enige i at det først og fremst er trist på grunn av menneskene som bor der og det samfunnet de har skapt, og det er det boka vektlegger.

Ture Schwebs, en av kapittelforfatterne i *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures*, kan kanskje bidra til å nøste opp i det paradoksale ved Bjørnstads analyse. Schwebs (2018) mener at vi kan se den horisontale aksene i NatCul-matrisen som et kontinuum basert på dialog heller enn opposisjon. Han fremlegger at det kan være økosentriske og biosentriske aspekter ved det å være menneske. En måte å tolke det Schwebs skriver på, er at det antroposentriske kan ha økosentriske effekter. Men også med Schwebs argumentasjon gjenstår det noen utfordringer. Der Bjørnstads strategi for å forsvare bøkens potensial som økolitteratur er å hevde at antroposentriske elementer bare er en del av en større, økosentrisk helhet, er Schwebs strategi å hevde at elementer som fremstår som antroposentriske ikke er så antroposentriske likevel.

Schwebs skriver om den 12-år gamle karakteren Asaf i bildebok-appen *The Artifacts*. Asaf skaper indre, psykologiske landskap («mindscapes») som representerer ytre landskap. Asaf ser for eksempel for seg at han bor i en trehytte ute i villmarken, og dette hjelper Asaf til å finne mening (Schwebs, 2018, s. 280). Videre skriver Schwebs (2018, s. 289):

Since they are all mindscapes in Asaf's imagination, they are narrated from a human perspective, thus appearing to be anthropocentric representations. However, read from an environmental hermeneutics point of view, Asaf's mindscapes illustrate how human beings are formed by and form their environment.

Fordi Asaf forstår at han er en del av en større kontekst, mener Schwebs (2018, s. 289) at Asafs tilnærming til landskap ikke kun er menneskesentrert. Dette er en interessant refleksjon, men det viser også frem et paradoks. På et vis argumenterer han både for at et menneskesentrert perspektiv *ikke* alltid er skadelig (så lenge man forstår at man er en del av en større kontekst), og på samme tid for at det *er* skadelig (hvis det «kun» er menneskesentrert). Mitt spørsmål blir da: hva vil det si at noe kun er menneskesentrert? Er ikke miljøet en del av oss for de fleste? I hvert fall for en oppvoksende generasjon som gjennom medier, skole og annen formidling om klima blir akutt klare over hvor avhengige mennesker er av et stabilt miljø? For disse barna, vil ikke det som er menneskesentrert også innebære en ivaretagelse av miljø?

Becks begrep om refleksiv modernitet kan også være hensiktsmessig å trekke inn i en diskusjon om økosentrisme og antroposentrisme. En refleksiv modernitet innebærer at samfunnet har blitt bevisst på konsekvensene av den industrielle moderniseringsformen. Risikoen som klimaendringer fører med seg, kan tolkes som en slik konsekvens. Beck mener

at vi i det klassiske industrisamfunnet hadde et instrumentelt forhold til natur, men at dette forholdet nå har blitt utfordret:

Stilt overfor konsekvensene av et instrumentelt forhold til naturen blir det stadig vanskeligere å se natur som en nøytral, utømmelig ressurs. I stedet viser det seg at naturen ikke er noe *utenfor* samfunnet som kan beherskes, men en del av samfunnets *indre*. (Beck, 2004, s. 62)

Jeg tolker det som at det i dag er lett å bli minnet på at et instrumentelt natursyn er feil fordi forventningen om katastrofe er så tilstedeværende. Som nevnt tidligere, er det kanskje fortsatt nødvendig at mennesket revurderer sitt forhold til naturen, slik blant annet Goga taler for, fordi naturen fortsatt blir utnyttet og skadet i stor skala for å tilfredsstille menneskelige behov. Men for mange kan det være slik at deres forhold til natur allerede *er* revurdert i kraft av at vi lever i et risikosamfunn. Det mange trenger videre, er måter å forholde seg til risikoen på. Et instrumentelt syn på naturen er skadelig, men en slik konklusjon er det mulig å komme frem til også ut fra antroposentriske perspektiver. Klimaendringer er et resultat av tidligere samfunnsformer og rammer vår nåtidige samfunnsform. Et ikke-instrumentelt natursyn kan like så gjerne komme av at vi anerkjenner dette som at vi ser at naturen har egenverdi. Hvis vi anerkjenner dette, blir det ikke lenger problematisk å si noe om de positive aspektene ved de feirende naturfotografiene i *Før øya synker*.

Her vil jeg igjen trekke inn *Palmer på nordpolen*, fordi det er boka på leselista som kanskje tar mest eksplisitt utgangspunkt i menneskers behov og opplevelser i møte med klimaendringer: «Klimaendringer er ikke et stort problem for jorda. Det er først og fremst et problem for oss, for menneskene» (ter Horst og Panders, 2019, s. 96). På bokas siste side med tekst forteller forfatteren at han aldri kommer til å oppleve det neste århundret. «Men kanskje barna mine gjør det. Og helt sikkert barna dine. De ønsker seg jo også et godt liv. Uten å måtte kave med maten, stigende vann, skogbranner, stormer og tropiske sykdommer» (ter Horst og Panders, 2019, s. 176). Appellen ligger altså i at mennesker skal kunne leve gode liv også i fremtiden. For øvrig har boka et eget kapittel om konsekvensene klimaendringene har for naturen, men også dette går tydelig ut fra et menneskelig perspektiv. I likhet med i *Hva er greia med klima?* tas det opp at gyldne padder har dødd ut på grunn av klimaendringer, men der det i *Hva er greia med klima?* handler utelukkende om padden, blir mye av historien i *Palmer på nordpolen* formidlet gjennom perspektivet til forskeren Martha Crump:

Hvordan ville det vært å stå ansikt til ansikt med den siste dodoen, den siste mammuten, den siste T. rexen? Og vite at når den dør, kommer det aldri noensinne til å finnes et lignende dyr. Da disse dyrene døde ut, var det ikke et menneske i nærheten. Men da den gyldne padden døde ut, var det det. Froskeekspert Martha Crump satt på først rad og syntes det hele var ganske fælt. (ter Horst og Panders, 2019, s. 124)

Mange av argumentene boka fremlegger, handler om menneskene, men boka vektlegger også samspillet mellom arter og hvor avhengige arter er av hverandre. Boka forteller for eksempel at reinsdyrene sliter på grunn av klimaendringer:

Det er synd og skam at det går så dårlig med reinsdyrene. For de kan faktisk bidra til å motarbeide klimaendringene. Forskere ved et svensk universitet lurte på om store flokker med reinsdyr til sammen kunne påvirke refleksjonene av sollyset. En mørk overflate absorberer mer varme enn en lys, ikke sant? De studerte områder der reinsdyr tygde på buskene, og ja visst: De avgnagde buskene gjør områder lysere og dermed mindre varme enn områder uten gnagende reinsdyr. Derfor hadde det vært fint om det kom flere reinsdyr, også for isbjørnenes del, for selene og polarreven. Og for yuccaen. (ter Horst og Panders, 2019, s. 121)

Man kan si at det overordnede målet til *Palmer på nordpolen* er å få frem hvor viktig det er å bremse klimaendringene, altså har boka det samme målet som bærekraftsmål 13. For å vise hvordan og hvorfor vi bør bremse klimaendringene, trekkes det frem en rekke argumenter for å ta vare på artene rundt oss, men argumentene er ikke basert på artenes egenverdi. Det er både trist og farlig for oss om vi ikke gjør det. Ved å spille på antroposentriske perspektiver får boka *flere* argumenter å spille på for å ta vare på natur og bekjempe klimaendringer, og kan dermed virke positivt på barns aktørskap. Det demonstrerer Hennigs poeng om at antroposentriske perspektiver kan lede til vidtrekkende bevaring av natur.

Jeg tror likevel ikke det er nødvendig å kalle perspektivene jeg har brukt i denne oppgaven for antroposentriske. Antroposentrismebegrepet har en negativ historie og så mange negative konnotasjoner at det neppe går an å løsrive begrepet fra disse. Det har likevel vært nødvendig for meg å vise til begrepene økosentrisme og antroposentrisme for å diskutere antakelsene som ligger til grunn for mye av den økokritiske barnelitteraturforskningen. Jeg mener ikke at økosentriske perspektiver bør forkastes, eller at de ikke har ledet til nyttige funn, men har ønsket å utfordre antagelsen om at antroposentrisme må være skadelig. Bøkene på leselista spiller på antroposentriske elementer, og fungerer som belegg for påstanden om at antroposentriske perspektiver også kan ha økologiske effekter. Kanskje kan den økokritiske barnelitteraturforskningen være mer åpen for å sette mennesket i sentrum av sine analyser, uten å måtte argumentere for hvorfor slike perspektiver ikke er antroposentriske.

7. Avslutning

Risikoen som klimaendringer utgjør, blir stadig større. Barn og unge vokser opp med vissheten om at deres fremtid er usikker, og at endringer må skje mens de fortsatt er unge for at klimamålene skal bli nådd. I denne oppgaven har jeg forsøkt å ta hensyn både til klimasakens kompleksitet og dens akutte natur når jeg har analysert klimasakprosa for barn. Ved hjelp av risikoteori har jeg undersøkt om *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?* åpner opp for at lesere skal forholde seg til usikkerheten og dilemmaene knyttet til veien videre mot et bærekraftig samfunn, og om de oppmuntrer barn og unge til å påvirke utviklingen. Ved hjelp av barnelitteraturteori har jeg undersøkt om de unge leserne blir oppfordret til å utfordre ikke-bærekraftige systemer som voksne har ansvar for. På den måten har jeg også forsøkt å supplere den økosentriske tradisjonen i barnelitteraturforskningen, hvor mye av fokuset har vært på hvordan unge kan vokse opp med gode verdier og holdninger til naturen og miljøet. Kombinasjonen av risikoteori og barnelitteraturteori har gitt en økt forståelse for barn og unges aktørskap slik det kommer til uttrykk i barnelitteraturen.

7.1: Muligheter og begrensninger for barn og unges aktørskap

Før øya synker og *Hva er greia med klima?* viser gjennom verbaltekst og bilder at klimarisiko allerede er til stede og påvirker mange mennesker, samt andre arter. Visualiseringen av risiko er i seg selv et bidrag som gjør det mulig å handle for å forhindre en forverret verden ifølge Beck og Heise. Bøkene gjør det mulig å tro på usynlige og kausale koblinger mellom tilstander som har stor avstand til hverandre, temporært og geografisk. Dette danner et kunnskapsgrunnlag som kan være et nødvendig utgangspunkt for barn og unges aktørskap.

Men overgangen til et fornybart samfunn er ikke enkel, og det kreves mer enn kunnskap om årsaker og effekter av klimaendringer for å håndtere risikoen de er assosiert med. Derfor har jeg også studert bøkens fremstillinger av veien videre, og spurt om de åpner opp for at den implisitte leseren kan ta stilling til veivalgene. Både *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?* kan sies å danne et forenklet bilde av veien fremover. Begge bøker har tydelige distinksjoner mellom ønskede og uønskede fremtider. Selv om bøkene viser at klimaendringene er her allerede, og dermed at vi ikke kan unnslippe risikoen helt, fremstår det særlig i *Hva er greia med klima?* som om risikoen vil være liten om vi gjør det som skal til, og at det er mulig å «løse» problemene og på mange måter unngå dem. Det kan i verste fall undergrave betydningen av å påvirke også når klimaproblemene forverrer seg og blir enda mer presserende, eller gjøre det vanskelig å se hva som bør gjøres når dilemmaer oppstår. Forenklingene har antagelig sammenheng med at bøkene er intendert for et yngre publikum,

men samtidig er det påfallende at kompleksiteten på de naturvitenskapelige forklaringene er betydelig høyere enn på de samfunnsmessige forklaringene. *Før øya synker* virker mer nyansert fordi den viser at ungdoms opplevelse av høy risiko kan virke motiverende for handling. For eksempel ser vi at de store skogbrannene i California har gjort at ungdom der involverer seg mer i klimaaktivisme.

Diskusjonen om teknologi og fornybar energi illustrerer poenget om den forenklete veien videre. Dilemmaene knyttet til teknologi og energi blir ikke tematisert i *Før øya synker* og *Hva er greia med klima?*, og budskapet til de unge blir å la teknologiutviklingen gå sin gang. *Palmer på nordpolen* skiller seg ut ved å vise noen dilemmaer knyttet til teknologi, men både i denne boka og de andre, fremstår de som jobber for et bedre miljø som en relativt homogen gruppe, og unge lesere oppfordres til å bli med på en positiv vei videre som allerede er staket ut. I realiteten er det stor uenighet om hvordan vi best skal jobbe for å nå klimamålene. God vilje er ikke nok til at det skjer noe, og ikke alle som sier de mener godt, gjennomfører nødvendige tiltak. Derfor kan kunnskap om spenningene og uenighetene mellom alle dem som vil handle positivt for miljøet, være gode verktøy å ha med seg om man vil involvere seg i klimasaken. Dette er noe bøkene i liten grad tilbyr.

Bøkene formidler at barn og unge har en viktig rolle i klimakampen. De både *kan* og *må* gjøre noe, og de har påvirkningsmakt selv om de ikke har stemmerett ennå. Særlig *Før øya synker* viser at makten som voksne har, er betinget og kan utfordres av unge. Samtidig er budskapet dobbelt fordi det noen ganger fremstår som for sent for de voksne å bidra. Dermed blir bokas forståelse av barn og unges muligheter til å påvirke de voksne uklart. Forfatterens levesett forsvares mot slutten av boka, noe som gjør at voksenmakten fremstår som mindre betinget enn den gjør i starten. Samtidig kan forsvaret potensielt motivere til en mer normkritisk lesning, og gjøre det lettere for unge å avdekke maktstrukturer i en tekst.

Hva er greia med klima? viser færre metoder for hvordan vi kan oppnå endringer enn det *Før øya synker* gjør, men viser i større grad at systematiske endringer i levesett vil gjøre det enklere å leve på miljøvennlige måter. Bøkene på leselista oppfordres ikke til å leses sammen, og er myntet på litt ulike aldersgrupper. Men det er også noe overlapp i det anbefalte aldersspennet, og om bøkene leses i sammenheng, kan de til sammen vise både hvordan vi kan leve annerledes, og noen eksempler på hvordan endring kan oppnås. Totalt sett viser likevel sakprosa-bøkene på leselista få metoder for å engasjere seg i klimasaken. Bøkene rommer til en viss grad en forståelse av barn og unge som politiske aktører, men ikke som noen som kan ta stilling til ulike miljøsyn eller politiske syn. Det kan også begrense de unges mulighet til å påvirke politisk. Dette er et interessant funn fordi det gjelder samtlige

sakprosa-bøker på leselista (*Før øya synker*, *Hva er greia med klima?*, *Palmer på Nordpolen* og *Når det regnar i Afrika*).

Jeg har satt barn og unges aktørskap i sentrum for min analyse. I og med at klimaendringene er menneskeskapt, er det helt nødvendig å forstå hvordan menneskelige interesser styrer hva som skjer og ikke skjer i klimakampen. For et helhetlig perspektiv på barns aktørskap kan man derfor si at menneskesentrerte perspektiver er påkrevde. *Før øya synker* kan forstås antroposentrisk, og *Palmer på nordpolen* spiller på mange antroposentriske elementer i sin argumentasjon for å handle for klima og miljø. Jeg mener bøkene viser at også antroposentriske perspektiver kan bidra til en økt forståelse av klimasaken.

7.2: Andre tolkninger og åpne spørsmål

Min analyse har vært basert på noen antagelser, og disse har påvirket konklusjonen min. Bjørnstads analyse er et bevis på at andre antagelser vil lede til andre konklusjoner. Jeg har basert analysen på en antagelse om at kunnskap om kompleksiteter, dilemmaer og usikkerheter vil ha positive konsekvenser for barns aktørskap, fordi det vil gjøre det mulig for dem å ta stilling til klimasaken og påvirke veien videre. Det er selvsagt også mulig å påvirke flere aspekter ved klimasaken uten å ha kunnskap om alle spenningene i bærekraftsagendaen. Dessuten er det viktig å ha i bakhodet at for mye informasjon om spenningene i verste fall kan virke overveldende og handlingslammende.

For di økokritikken er så tett bundet opp mot politikk og moral, vil en økokritisk analyse ofte være vurderende, og den økokritiske barnelitteraturforskningen er kanskje særlig tett bundet opp mot vurderingen av barnebøker som god økolitteratur. Dette er også en grunn til at det har vært naturlig å diskutere noen begrensninger ved litteraturen. Begrensningene betyr imidlertid ikke at bøkene må avskrives som god økolitteratur. Leselistene er lagd for aktører som ønsker å arrangere lesesirkler i for eksempel skole og bibliotek, og en diskusjon om bøkens begrensninger kan også brukes i eventuelle lesesirkler. Ifølge Skyggebjerg (2011) kan et kritisk blikk på barns faglitteratur dessuten bidra til utvikling av feltet.

Etter analysen min gjenstår det noen spørsmål. I analysen poengterte jeg for eksempel at *Hva er greia med klima?* sin idylliske avslutning står i stor kontrast til risikoen som er portrettert tidligere i boka. Jeg stilte spørsmålet om handling plassert i idylliske landskap resonnerer med den bekymringen som mange unge føler på i dag. Er det viktig at håpet er realistisk? Videre forskning kunne sammenligne ulike former for håp i klimalitteraturen for barn, og diskutert effektene av fremstillingene. Empirisk forskning på barn og unges

reaksjoner i møte med ulike fremstillinger av håp ville vært et godt supplement til en slik litteraturanalyse.

Jeg har også tatt opp spørsmål om skam og negative følelser plass i klimalitteraturen for barn og unge. Barnelitteraturforskere som Clémentine Beauvais har påpekt problematiske aspekter ved å innlemme barn i skammen knyttet til klimaendringer. Det kunne imidlertid vært interessant med flere forskningsmessige bidrag om negative følelser plass i klimalitteraturen for barn, som kanskje også utforsker hvordan negative følelser kan ha positive effekter.

I en diskusjon om barns aktørskap ville det vært interessant med flere empiriske studier av barn og unges engasjement og involvering. Anne Skaret har også et pågående, empirisk forskningsprosjekt hvor hun undersøker måter elever engasjerer seg i litterære samtaler om bærekraftsmål i lesesirkler (Norsk barnebokinstitutt, u.å.). Men heller ikke empiriske studier gir klare svar på hva som vil lede til handling eller eksakt hvilken rolle bøker kan ha i å utvikle barns evner og kompetanse. Spørsmålene er vanskelige å undersøke uansett metode, blant annet fordi litteraturens effekter ikke nødvendigvis er umiddelbare, og det gjør effektene vanskelige å måle. Hvis empirisk forskning ga tydelige svar på hvordan man kan formidle klimatematikk på en måte som leder til positiv handling, hadde vi antageligvis kommet lenger på vei med å redusere utslippene enn vi har.

Hvis man skulle forske videre på sakprosa-bøkene på leselista for mål 13, kunne man gjort en analyse av sjangerens betydning. Man kunne både gått mer i dybden på spørsmål om hva som gjør sakprosa unikt, eller diskutert undersjangerer som tegneserie og dokumentar. Bjørnstad (2020) har skrevet om sjanger i sin analyse, men jeg tror det er rom for mer dyptgående analyser som har sjangerspørsmålet som sitt hovedfokus. Samtidig er både klimalitteratur og sakprosa-sjangeren i rask utvikling, og snart vil det antagelig være nye bøker på markedet som kan være mer relevante å studere, i hvert fall hvis man anvender et samtidsperspektiv.

Vi vet ikke *hvor* alvorlige klimaendringene kommer til å bli i fremtiden, men vi vet at risikoen assosiert med klimaendringer er noe vi må leve med i mange tiår fremover. På veien må vi ta stilling til mange utfordringer som ikke har tydelige svar. Siden ingen forskning kan gi klare svar alene, er klimahandling og aktørskap noe vi bør studere fra mange innfallsvinkler. I en verden preget av risiko er det gode grunner til å bruke alle virkemidler vi kan.

Litteratur

- Bakken, J. (2019). Monologiske miljødialoger – Ole Mathismoen og Jenny Jordahls tegneserie Grønne greier. *Sakprosa*, 11(3), 1–34. <https://doi.org/10.5617/sakprosa.6536>
- Bartky, S. L. (2002). *“Sympathy and Solidarity” and Other Essays*. Rowman & Littlefield.
- Beauvais, C. (2013). The Problem of ‘Power’: Metacritical Implications of Aetonormativity for Children’s Literature Research. *Children's Literature in Education*, 44(1), 74–86. <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1007/s10583-012-9182-3>
- Beauvais, C. (2015). *The Mighty Child: Time and power in children’s literature*. John Benjamins Publishing Company. <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1075/clcc.4>
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp.
- Beck, U. (2004). *Globalisering og individualisering: Bind 1 – Modernisering og globalisering* (A. Eriksen, Overs.). Abstrakt forlag.
- Beck, U. (2009). World Risk Society and Manufactured Uncertainties. *Iris: European Journal of Philosophy and Public Debate*, 1(2), 291–299.
- Birkeland, T., Mjør, I., & Teigland, A.-S. (2018). *Barnelitteratur: Sjangrar og teksttypar* (4.utg.) Cappelen Damm Akademisk.
- Bjørnstad, R. (2020). *Framstillinger av klimaendringer i norsk sakprosa for barn og unge: En studie av Før øya synker* (2018) og *Hva er greia med klima?* (2019)/[Masteroppgave, Høgskolen i Innlandet]. Brage INN. <https://hdl.handle.net/11250/2772011>
- Buell, F. (2003). *From Apocalypse to Way of Life: Environmental Crisis in the American Century*. Routledge.
- CBC News. (2019, 27. september). *Greta Thunberg delivers speech at Montreal climate change rally* [Videoklipp]. Hentet fra <https://youtu.be/n0bqG1GzIHU>
- Christensen, N. (2021). Agency. I N. Christensen., P. Nel & L. Paul (Red.), *Keywords for Children’s Literature* (2. utg., s. 10–13). New York University Press.
- Curry, A. (2020). The Power and Potential: An Ecocritical Reading of Twenty-First-Century Childhood. I N. op de Beeck (Red.), *Literary Cultures and Twenty-First-Century Childhoods* (s. 253–265). Springer International Publishing.
- De forente nasjoner (FN). (u.å.a). *Bærekraftsbiblioteket*. <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket>
- De forente nasjoner (FN). (u.å.b). *Leseliste mål 13*. <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket/leseliste-maal-13>
- De forente nasjoner (FN). (u.å.c). *FNs bærekraftsmål*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- De forente nasjoner (FN). (u.å.d). *FNs klimarapport: En alarm for menneskeheten*. <https://www.fn.no/nyheter/fns-klimarapport-en-alarm-for-menneskeheten>

- Flynn, R. (2016). What Are We Talking about When We Talk about Agency? *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures*, 8(1), 254–265. <https://doi.org/10.1353/jeu.2016.0012>
- Fridays for Future. (2020, 28. april). *How Dare You: Greta Thunberg* [Videoklipp]. Hentet fra https://youtu.be/b_8XwcX9q_c
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism* (2. utg.) Routledge.
- Gjesdal, A. M. (2021). *For hvem ønsker vel å leve i huler?* En utforskning av begrepet «bærekraftig utvikling» i norske stortingsdebatter (1998-2019). I M. Axelsson & B. B. Opset (Red.), *Fortellinger om bærekraftig utvikling: Perspektiver for norskfaget* (s. 39–58). Universitetsforlaget.
- Goga, N. (2017). Økokritiske blikk på barnelitteraturen. *Bøygen*, 29(3), 74–86.
- Goga, N. (2019). Hvordan kan vi analysere sakprosa for barn og unge?. *Sakprosa*, 11(3), 1–27. <https://doi.org/10.5617/sakprosa.6531>
- Goga, N. (2021). Hva er greia med å engasjere barn og unge?: En undersøkelse av hvordan voksne bokmeldere og formidlere vurderer oppfordringer til handling i sakprosa for barn om miljø- og klimaspørsmål. *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 12(1), 1–12. <https://doi.org/10.18261/issn.2000-7493-2021-01-05>
- Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B. O., & Nyrnes, A. (2018). Introduction. I N. Goga, L. Guanio-Uluru, B. O. Hallås & A. Nyrnes (Red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (s. 1–23). Palgrave Macmillan.
- Grøtan, T. (2018). *Før øya synker: En klimadokumentar*. Gyldendal.
- Gyldendal. (u.å). *Før øya synker*. <https://www.gyldendal.no/skjoennlitteratur/ungdomsboeker/for-oya-synker/p-10022568-no/>
- Heggen, M. P., Sageidet, B. M., Goga, N., Grindheim, L. T., Bergan, V., Krempig, I. W., Utsi, T. Aa. & Lynngård, A. M. (2019). Children as eco-citizens? *NorDiNa*, 15(3), 387–402. <https://doi.org/10.5617/nordina.6186>
- Heise, U. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford University Press.
- Hennig, R. (2021). Miljøhumaniora, økokritikk og utdanning for bærekraftig utvikling i norskfaget. I M. Axelsson & B. B. Opset (Red.), *Fortellinger om bærekraftig utvikling: Perspektiver for norskfaget* (s. 13–28). Universitetsforlaget.
- Kiland, E. A. (2021). *Fremstillinger av natur og klimakrisen i bildebøkene* Hvorfor er jeg her? og Verden sa ja/[Masteroppgave, Høgskulen på Vestlandet]. HVL Open. <https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmlui/handle/11250/2767668>
- Kvamme, O. A. & Sæther, E. (2019). Bærekraftdidaktikk – Spenninger og sammenhenger. I O. A. Kvamme & E. Sæther (Red.), *Bærekraftdidaktikk* (s. 15–40). Fagbokforlaget.
- Lakoff, G. (2010). Why it Matters How We Frame the Environment. *Environmental Communication*, 4(1), 70–81. <https://doi.org/10.1080/17524030903529749>

- Langåker, S. O. B. (2015, 29. september). *Erna Osland med viktig bok som tar barna på alvor*. Framtida. <https://framtida.no/2015/09/29/viktig-bok-som-tar-barna-pa-alvor>
- Løken, K. (2018, 29. november). *Tett på unge klimaofre*. Barnebokkritikk. <https://www.barnebokkritikk.no/tett-pa-unge-klimaofre/#.Yd7Q0v7MJEZ>
- Løken, K. (2020, 7. februar). *Dommedag som underholdning*. Barnebokkritikk. <https://www.barnebokkritikk.no/dommedag-som-underholdning/#.Yd7Q2f7MJEZ>
- Massey, G. & Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts. I K. Mallan & C. Bradford (Red.), *Contemporary Children's Literature and Film: Engaging with Theory* (s. 109–126). Palgrave Macmillan.
- Mathismoen, O. & Jordahl, J. (2019). *Hva er greia med klima?* Ena.
- Myren-Svelstad, P. E. (2020). Sustainable Literary Competence: Connecting Literature Education to Education for Sustainability. *Humanities*, 9(4), 1–19. <https://doi.org/10.3390/h9040141>
- Nature in Children's Literature and Culture (NaChiLitCul). (u.å.). *The NatCul Matrix*. Blogg HVL. <https://blogg.hvl.no/nachilit/the-natcul-matrix/>
- Norsk barnebokinstitutt. (u.å.). *Barnelitterære dannelsesprosesser*. <https://barnebokinstituttet.no/forskning/forskningsprosjekter/barnelitteraere-dannelsesprosesser/>
- Nikolajeva, M. (2010). *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. Routledge.
- Nikolajeva, M. (2017). *Barnbokens byggklossar*. Studentlitteratur AB.
- Nodelman, P. (1997). Barnelitteratur som sjanger. I H. Bache-Wiig (Red.), *Nye veier til barneboka* (s. 12 – 54). LNU/Cappelen.
- Nodelman, P. (2008). *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Johns Hopkins University Press.
- NOU 2018: 17. (2018). *Klimarisiko og norsk økonomi*. Finansdepartementet.
- Næss, A. (1990). *Ecology, Community, and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. Cambridge University Press.
- Næss, A. (2005). Sustainability! The Integral Approach. I A. Drengson (Red.), *The Selected Works of Arne Naess*, (s. 139–148). Springer.
- Olerud, K. & Halleraker, J. H. (2021, 20. desember). *FNs naturpanel – IPBES*. Store Norske Leksikon. https://snl.no/FNs_naturpanel_-_IPBES
- Osland, E. & Møkleby, P. R. (2015). *Når det regnar i Afrika*. Samlaget.

- Sanders, J. S. (2017). *A Literature of Questions: Nonfiction for the Critical Child*. University of Minnesota Press.
- Schwebs, T. (2018). Landscapes and Mindscapes in Two Picturebook Apps. I N. Goga, L. Guanio-Uluru, B. O. Hallås & A. Nyrnes (Red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (s. 277–298). Palgrave Macmillan.
- Selboe, E. & Sæther, E. (2018). Økologisk medborgerskap: Norsk ungdoms syn på ansvar og løsninger. I H. Haarstad & G. Rusten (Red.), *Grønn omstilling: Norske veivalg*, (s.183–199). Universitetsforlaget.
- Senje, I. (2018, 18. oktober). *En appell til morgendagens klimaforkjempere*. BLA – Bokvennen litterære avis. <https://blabla.no/kritikk/2018/10/en-appell-til-morgendagens-klimaforkjempere>
- Skyggebjerg, A. K. (2011). Er fagbøger en del af børnelitteraturen? *Barnboken*, 34(1), 101–113. <https://doi.org/10.14811/clr.v34i1.27>
- Straume, I. (2017). *En menneskeskapt virkelighet: Klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi*. Res Publica.
- Szeman, I. (2021). Towards a Critical Theory of Energy. I M. Mišić & N. Kujundžić (Red.), *Energy Humanities: Current State and Future Directions* (s. 23–36). Springer.
- ter Horst, M. & Panders, W. (2019). *Palmer på nordpolen* (G. Dimmen, Overs.). Spartacus.
- Tønnesson, J. L. (2012). *Hva er sakprosa?*. Universitetsforlaget.
- WWF Verdens naturfond. (2022, 28. februar). *Nå er hver tiendelsgrad livsviktig*. <https://www.wwf.no/nyheter/na-er-hver-tiendels-grad-livsviktig>